

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ (ՏԱՐԻՈ)

ՏԱՄՆԶՈՐՍ ԹՎԱԿԱՆ

(25 փետրվար 635 – 13 փետրվար 636)

ԴԱՄԱՍԿՈՍԻ ՆՎԱՃՈՒՄԸ

ԼՋ 125-126

Այդ տարում նվաճվեց Դամասկոսը:

Արու Ուրայլա իրն այ-ՋառաՀը Ուալիդ իրն ալ-Վալիդի Հետ ղնուցին ու պաշարեցին [Դամասկոսը]: Հաշտության պայմանագիր կնքեցին ու գրավեցին Ջարիա դուռը (րար): Ուալիդը [քաղաքի] դռներից մեկը գրավել էր բռնի ուժով, իսկ Արու Ուրայլան [քաղաքի Հետ] վերջնական հաշտության պայմանագիր կնքեց:

Ինձ պատմել է Վալիդ իրն Հիշամը, լսելով իր Հորից, իսկ նա պապից, թե Ուալիդը Հրամանատարն էր և բնակչության Հետ պայմանագիր կնքեց, սակայն Հադիվ էր կնքել, երբ Հանվեց ու նրա փոխարեն Հրամանատար դարձավ Արու Ուրայլան և նա ճանաչեց Ուալիդի Հաշտության սլայմանադիրը և չփոխեց գրվածքը: Այնպես, որ նրանց մոտ եղած գրվածքը (քիտար) Ուալիդի անունով էր: Սա ճիշտ չէ, քանզի Ոմարը Ուալիդին Հեռացրեց Հենց որ խալիֆա դարձավ:

Ինձ պատմել է Աբդալլահ իրն Մուդիրան, լսելով իր Հորից, թե Արու Ուրայլան նրանց Հետ Հաշտության պայմանագիր կնքեց այն սլայմանով, որ պահպանվեն նրանց եկեղեցիները, բնակարանները, նրանց անձերը, նրանց արդելք չղրվի տոնակատարություններ կատարել, նրանց եկեղեցիներից ոչինչ չքանդել: Այս պայմանագիրը կնքեց միայն քաղաքի Հետ, իսկ մնացած երկիրը բռնի ուժով գրավեց:

Ասել է Իրն ալ-Քալրին՝ Հաշտության պայմանագիրը կնքվել է կիրակի օրը, տասնչորս թվականի Ռաջաբ ամսի կեսին (4 օգոստոս 635) և սլայմանսդիրը կնքողն է եղել Աբու Ուրայլա իրն ալ-ՋառաՀը:

Ինձ ասել է Բաքրը, լսելով Իրն Իսհակից, թե Աբու Ուրայլան պայմանագիրը կնքել է Ռաջաբ ամսին:

ԵՄԵՍԱՑԻ (ՀԻՄՍ) ՈՒ ԲԱԱԼԲԵԿԻ ՆՎԱՃՈՒՄԸ

ԼՋ 127

Ասել են Իրն Իսհակը և ուրիշներ, թե այդ տարում, սուսինքն տասն-չորս թվականին Եմեսան ու Բաալրեկը Հաշտության պայմանագրով նվաճվել են Արու Ուրայդայի կողմից Ջու-լ-Կաադա ամսին (17 դեկտեմբեր 635 — 15 հունվար 636): Ասվում է, թե զա կատարվել է տասնհինգ թվականին:

ՏԱՍՆՀԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ

(14 փետրվար 636 — 1 փետրվար 637)

ՀՈՐԴԱՆԱՆԻ, ԲԻԿԱԱՑԻ, ԲԱԱԼԲԵԿԻ ԵՎ ԵՄԵՍԱՑԻ ՆՎԱՃՈՒՄԸ

ԼՋ 129-130

Ինձ պատմել է Աբդալլահ իբն Մուդիրան լսելով իր հորից, թե Շուրահրիլ իբն Հասանան նվաճել է ամբողջ Հորդանանը (Ուրդուն) բռնի ուժով, բացի Տիբերիայից (Թաբարիյա), որի ժողովուրդը Հաշտության պայմանագիր էր կնքել: Դա կատարվել էր Արու Ուրայդայի հրամանով: Իբն ալ-Քալբին նույնն է ասել:

Նրանք երկուսով ասել են, թե Արու Ուրայդան ուղարկել էր Նալիդ իբն ալ-Վալիդին, որ նվաճի Բիկաայի հողը և Բաալրեկի ժողովուրդը նրա հետ Հաշտության պայմանագիր կնքեց և նա նրանց գրավոր պայմանագիր տվեց:

Ասել է Իբն Մուդիրան, լսելով իր հորից, թե նա Հաշտության պայմանագիր կնքեց խոստանալով պահպանել նրանց բնակարանները, եկեղեցիները և հարկ (խարաջ) նշանակեց: Ասել է Իբն ալ-Քալբին, թե Արու Ուրայդան դուրս եկավ Եմեսա (Հիմս) գնալու նպատակով և նրան հանդիպեց Նալիդը: Նրանք սաստիկ կովեցին [հոռոմների] դեմ, ապա հոռոմները փախուստի դիմեցին ու մտան իրենց քաղաքը: Նա (Արու Ուրայդան) պաշարեց, իսկ նրանք Հաշտության պայմանագիր խնդրեցին, որ երաշխավորվեն իրենց ունեցվածքը, անձերը, եկեղեցիները և Եմեսայի հողերը հարյուր յոթնասուրն հազար դինար [հարկով]:

Ինձ պատմել է Աբդալլահ իբն Մուդիրան, լսելով իր հորից, թե Արու Ուրայդան Հաշտության պայմանագիր էր կնքել քաղաքի (Եմեսայի) համար, ըստ Դամասկոսի բնակչության հետ կնքած պայմանագրի, իսկ նրանց մյուս քաղաքները բռնի ուժով նվաճեց:

ՅԱՐՄՈՒՔԻ ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԸ

ԼՂ 130-131

Այդ տարում տեղի ունեցավ Յարմուքի¹ ճակատամարտը:

Բաբբր լսելով իրն իսհակից ասել է, թե Ռուսի ղորքերը Յարմուքում հանդես եկան հարյուր հազար հոռոմներով և Կուդաա ցեղի [արարներով]:

Նրանց հրամանատարն էր Սակելլարիոսը² (սակիլլար), որը Հերակլի³ ներքինիներից էր:

Ասել է իբն ալ-Քալբին, թե հոռոմները երեք հարյուր հազար էին և նրանց հրամանատարն էր Վահանը⁴ (Բահան), որը Պարսից որդիներից էր և քրիստոնեություն ընդունելով միացել էր հոռոմներին: Արու Ուրայդան [արաբական ղորքերին] ավելացրեց ծայրամասային զնդերը և ռադմականների (աջնադ) հրամանատարներին: Օմարը նրան օգնություն ուղարկեց Սաիդ իբն Ամիր իբն Հուզայմին և սաստիկ պատերազմից հետո Ալլահը բազմաստվածյաններին (մուշրիքուն) պարտություն մատնեց և նրանց մեծ թվով կոտորեց:

Ասել է իրն ալ-Քալբին, թե ճակատամարտը տեղի ունեցավ երկուշաբթի օրը տասնհինգ թվականի Ռաջաբ ամսից հինգ օր անց (14 օգոստոսի 636):

ՏԻԶԲՈՆԻ (ՄԱԴԱԻՆ) ՆՎԱՃՈՒՄԸ

ԼՂ 133

Ապա եկան Ասադն ու մահմեդականները և պաշարեցին Տիզբոնն ու նվաճեցին [...]

[Արաբները պատմում էին], թե նրանց կովերը բռնում և մորթում էինք. իսկ մարդիկ (արաբները) քամֆորան (քաֆուր) մսի վրա էին ցանում և ասում՝ ի՜նչ դառն է պարսիկների աղը: Ասվել է նաև, թե մենք ոսկե անոթներ էինք ձեռք բերում և եղան մարդիկ (արաբներ), որոնք դեղինը փոխում էին սպիտակով, այսինքն՝ ոսկին արծաթով:

ՏԱՄՆՎԵՑ ԹՎԱԿԱՆ

(2 փետրվար 637 – 22 հունվար 638)

ՀԱԼԵԲԻ, ԱՆՏԻՈՔԻ, ՄԱՆԲԻՋԻ ՈՒ ՍՈՒՐԱ
ՔԱՂԱՔԻ (ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ) ՆՎԱՃՈՒՄԸ

ԼՂ 134-135

Այդ տարում նվաճվեցին Հալեբը, Անտիոքը և Մանբիջը:

Աբդալլահը, լսել է Մուղիրայից, որին պատմել է նրա հայրը, թե՛

Աբու Ուբայդան Յարմուքի ճակատամարտը վերջացնելուց Հևտո ուղարկել է Ամր իրն ալ-Ասին Կիննասրին և նա Հալեբի, Մանրիջի (Մամբուկ) և Անտիոքի (Անթաքիա) Հևտ Հաշտության պայմանագրերը կնքեց, իսկ Կիննասրինի մնացած մասերը բռնի ուժով գրավեց:

Ասել է իրն ալ-Քալբին, թե Աբու Ուբայդան Հաշտության պայմանագիր կնքեց Հալեբի բնակչության Հևտ և նրանց գրավոր ձևով տվեց: Ապա շարժվեց Աբու Ուբայդան իր [դոքքի] առաջապահում ունենալով Ուալիդ իրն ալ-Վալիդին և պաշարեց Երուսաղեմը (Իյլիյա), իսկ նրանք Հաշտություն խնդրեցին այն պայմանով, որ ինքը, Օմար [սալիֆան] տա [պայմանագիրը] և երաշխավորագիր (աման) պատրաստի իրենց համար: Աբու Ուբայդան գրեց Օմարին և նա եկավ ու Հաշտության պայմանագիր կնքեց նրանց Հևտ, ապա մի քանի օր մնալով, վերադարձավ Մադինա:

Ասել է իրն ալ-Քալբին, որ դա պատահել է տասնվեց թվականին: Ինձ պատմել է Բաքրը, լսելով իրն Իսհակից, թե Մուհամմադ իրն Թալհան իրն Ռուքանան լսելով Սալիմ իրն Աբդալլահ իրն Օմարից ասել է՝ Երուսաղեմի (Իյլիյա) բնակչությունը գուրս եկավ Օմարի մոտ և նա Հաշտության պայմանագիր տվեց գլխահարկ (ջիզիա) վճարելու պայմանով ու նրանք բացեցին քաղաքի դռները:

Այդ տարում մեռավ Ալլահի առաքյալի որդի Իբրահիմի մայրը՝ Մարիամը:

ՏԱՄՆՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ

(12 Հունվար 639 – 1 Հունվար 640)

ԵԴԵՍԻԱՏԻ (ՌՈՒՀԱ), ՄԱՄՈՍԱՏԻ (ՍՈՒՄԱՑՍԱԹ) ԵՎ ԶԱԶԻՐԱՏԻ ՆՎԱՃՈՒՄԸ

Ասել է իրն Իսհակը, թե Եդեսիան նվաճվեց տասնութ թվականին: Ինձ պատմել է Հատիմ իրն Մուսլիմը, թե Աբու Մուսա ալ-Աշաարին նվաճել է Եդեսիան, Սամոսատը Հաշտության պայմանագրով, իսկ մնացյալը՝ բռնի ուժով:

Նա ասել է, որ Աբու Ուբայդա իրն ալ-Ջառահը Ջադիրա էր ուղարկել Իյադ իրն ալ-Ղանմ ալ-Ֆիհրին: Վերոհիշյալ քաղաքների նվաճումից Հևտո նա համաձայնեց ուղարկել նաև Աբու Մուսային: Նա (Իյադը) գնաց և նրա Հևտ էր Աբու Մուսան: Նրանք գրավեցին Ուռանը (Հառան), Մծբինը (Նասիբին) և Ջագիրայի համայնքներին (Թավաիֆ) բռնի ուժով: Ասվում է նաև, որ Աբու Ուբայդան Ուալիդ իրն Վալիդին ուղարկեց Ջագիրա և Աբու Մուսան համաձայնեց ու նվաճեցին Եդեսիան և Ամոսատը: Իսկ Ուալիդը Աբու Մուսային և Իյադին

ուղարկեց խառան և ժողովրդի հետ հաշտութեան պայմանագիր կնքվեց: Ապա խալիդը շարժվեց դեպի Մծրին ու նվաճեց, ապա վերադարձավ դեպի Ամիդ և հաշտութեան պայմանագրով նվաճեց, իսկ երկուսի արանքում եղած հողերը բռնի ուժով նվաճեց:

Ինձ պատմել է Ջադիրայի ծերունիներից մեկը, թե Իյադ իբն Ղանմն է այդ բոլոր քաղաքների և Ջադիրայի այլ քաղաքների հետ հաշտութեան պայմանադիր կնքել: Նա գրավոր պայմանագրեր է տվել նրանց, որոնք մինչև օրս Իյադի անունով մնում են նրանց մոտ:

Մեղ պատմել է Վաքի իբն ալ-Ջառահը, լսելով Սաուրից, որը լսել էր Արդ ալ-Ռահմանից, իբն Ասիդից, թե խալիդ իբն ալ-Վալիդը Ամիդում մտել է մի բաղնիք և այդ մասին որոշ գրույց է հիշել:

Ինձ պատմել է մի մարդ, լսելով Մուզիբի իբն Ջիյադ ալ-Մաուսի-լիից, որը լսել էր Իրադա իբն Նիսիյից, թե Աբու Մուսան Քուֆայից օգնական զորք ստանալով պաշարել էր Աամոսատը և այդ մասին որոշ գրույց է հիշել:

Մուադ իբն Հիչամը պատմել է, թե լսել է իր հորից, որը լսել է Կատադայից, իսկ նա Յունիսից, սա էլ Ջուրայրից, թե Աբու Մուսան Դաբայում աղոթել է վախի աղոթքը, իսկ Դարան Ջադիրայի երկրում է և նրա ու Մծրինի միջև մի քանի փարսախ՝ է:

Ինձ պատմել է Հատիմ իբն Մուսլիմը, թե Օմար [սալիֆան] ուղարկել է Իյադին, որը նվաճել է Մոսուլը: Նա Ուտբա իբն Ֆարկադին իր փոխարեն ուղարկել է երկու բերդերից մեկը նվաճելու և սա ամբողջ երկիրը նվաճել է բռնի ուժով, բացի մի բերդից, որի բնակիչների հետ հաշտութեան պայմանագիր է կնքել: Դա կատարվել է տասնութ թվականին:

ՔՍԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

(21 դեկտեմբեր 640 — 9 դեկտեմբեր 641)

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՆՎԱՃՈՒՄԸ

ԼՁ 142-144

Ինձ պատմել է Վալիդ իբն Հիչամը, լսելով իր հորից և սա էլ պապից, ինչպես նաև Աբդալլահ իբն Մուզիբի լսելով հորից և ուրիշներից, թե Օմար [սալիֆան] դրել է Ամր իբն ալ-Ասին, որ գնա Եգիպտոս [արչավանքի] և նա գնացել է: Օմարը Ջուբայր իբն ալ-Ավվամին նրան օգնության է ուղարկել ընկերակցությանը Ումայր իբն Վահբ ալ-Ջամհիի և Բիսր իբն Արթատ ալ-Ամիրիի և Ուարիջա իբն Հանաֆայի: Նրանք հասան Բաբիլոնի⁶ (Ալլուն) դուռը, սակայն նրան [պաշտպանները] դիմադրեցին և նա (Ամրը) բռնի ուժով նվաճեց:

Բերդի մարդիկ Հաշտություն խնդրեցին:

Զուբայրն առաջինն էր, որ բարձրացել էր քաղաքի պարիսպը և մարդիկ նրան Հետևել էին: Զուբայր իրն ալ-Ավվամը խոսել էր Ամրի Հետ, որ [նրկրի Հողերը] բաժանվեն նվաճողների միջև: Ամրը այդ մասին գրել էր Օմարին, իսկ Օմարը պատասխանեց՝ ուտելն ավելի լավ է քան առանց ուտելիքի մնալը:

Պատմել է Սամ իրն Լահիյան, լսելով Իբրահիմ իրն Մուհամմադ ալ-Հադրիից, որը լսել էր Իրն Աբու Ալիյայից, իսկ սա Հորից, թե լսել եմ Ամր իրն ալ-Ասին, որ մզկիթի բեմից (մինբար) ասել է՝ նստել եմ [իշխանության] աթոռին և Եգիպտոսի ոչ մի ղպտի ինձ Հետ պայմանագիր (աՀդ) կամ Համաձայնագիր (իկդ) չունի. կամենամ կկոտորեմ նրանց, կամենամ կվաճառեմ, կամենամ [նրանց Հողերը] կհինդերորդեմ (խամմաստու), բացի Անթարուսի⁷ ժողովրդից, որն ինձ Հետ Հուսալի պայմանագիր ունի:

Լսել եմ Սամ Արդալլահ իրն Սալիհից, որը լսել էր Իրն Լահիայից, իսկ նա Հարիս իրն Յագիդ ալ-Հադրամիից, սա էլ Ալի իրն Ռիբահից թե [սալիֆա] Աբու Բաքր Սիդդիկը (ճշարտարան) ուղարկել էր Հաթիր իրն Աբու Բալտային Եգիպտոսի Մուկաուկիսի⁸ (պատրիարք) մոտ, Շարկիյա նահանգի գյուղերից մեկը և նա տվել էր [պայմանագիր] և այդպես էլ մնաց, մինչև որ Ամր իրն ալ-Ասը մտավ [Եգիպտոս] և կովելով նրանց Հետ այդ պայմանագիրը մերժեց:

Լսել եմ Սամ Արդալլահ իրն Սալիհից, որը լսել էր ալ-Լայսից, իսկ նա Յագիդ իրն Աբու Հաբիբից, թե Մուկաուկիսը Ամր իրն ալ-Ասի Հետ պայմանադիր էր կնքել այն պայմանով, որ ամեն մի ղպտի (Եգիպտացի քրիստոնյա) նրկու դինար վճարի: Այդ բանը լսելով Հերակլը զորք ուղարկեց, որը ամրացավ Ալեքսանդրիայում և Ամրին պատերազմի հրավիրեց: Նա կովեց նրանց դեմ [ու հաղթեց] և ապա գրեց Օմար [սալիֆային]՝ Ալլահը մեզ պարգևեց Ալեքսանդրիայի նվաճումը բռնի ուժով, առանց որևէ պայմանագրի, կամ Համաձայնագրի:

Սակայն ասվում է. վերցնելով Յագիդ իրն Աբու Հաբիբից, թե Եգիպտոսը ամբողջովին նվաճվեց Հաշտության պայմանագրով, բացի Ալեքսանդրիայից: Այս նույն խոսքերն էլ ասել նաև Լայսը:

ԱՆԹԱՐՈՒԼՍԻ ՆՎԱՃՈՒՄԸ

էջ 144

Լսել են Սամ Արդալլահ իրն Սալիհից, որը լսել է Լայսից, իսկ սա Սահլ իրն Ուկայից, նա էլ Արդալլահ իրն Հուբայրայից, թե Օմարը Անթարուսի ժողովրդի Հետ Հաշտության պայմանագիր էր կնքել, իսկ դա Բարկա⁹ նրկիրն է Իֆրիկիայի ու Եգիպտոսի միջև՝ գլխահարկ

(ջիդիա) վճարելու, կամ իրենց զավակներին, ում որ կամենան, գլխահարկի դիմաց վաճառելու պայմանով:

Լսել են Սամ իրն Արու Մարիամից, որը լսել է Իբն Լահիյայից, իսկ նա Մուրսիդ իբն Աբդալլահ ալ-Հադրամիից, թե Անթաբուլսի ժողովուրդը եկավ, երբ [Ամրո] դարձավ Անթաբուլսի կառավարիչ և ընդհանրապես իր ղրավոր պայմանագիրը:

Լսել են Սամ Արդալլահ իբն Սալիհից, որը լսել էր Իբն Լահիյայից, իսկ նա Յադիդ իբն Աբու Հաբիբից, թե Եգիպտոսի մարդիկ (մահմեդականները) ու սեամորթները (ասաուիդ) իրար հետ պայմանագիր, կամ համաձայնագիր չունեն, այլ կա պարզապես դինագադար (հուդնա) մեր և նրանց միջև, մենք նրանց որոշ ցորեն և ոսպ ենք տալիս, իսկ նրանք տալիս են ստրուկներ և մենք պետք է գնենք նրանց ստրուկներին:

ՔՍԱՆԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ

(30 նոյեմբեր 642—18 նոյեմբեր 643)

ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ՆՎԱՃՈՒՄԸ

ԼՂ 151

Այդ տարում նվաճվեց Ատրպատականը (Ադարբայջան):

Ինձ պատմել է նա, ով լսել է Իբն Իսհակից, թե դա նվաճվել է քսաներկու թվականին, իսկ հրամանատարն է եղել Մուդիրա իբն Շուբան:

Պատմել է Ալի իբն Մուհամմադը, թե Հուզայֆան հաշտության պայմանագիր է կնքել քսաներկու թվականին ութ հազար [ղիրհամի^ա] դիմաց:

Ասել է Աբու Ուբայդան, թե այն նվաճել է Հաբիբ իբն Մասլամա ալ-Ֆիհրին¹⁰ Ասորիքի գործով, բռնի ուժով: Նրա հետ են եղել նաև Քուֆայի զորքերը և Հուզայֆան. նվաճումը կատարվել է Օմար խալիֆայի օրոք, սաստիկ ճակատամարտից հետո: Ասվում է նաև, թե այն նվաճել է Ուտբա իբն Ֆարկադը:

Մեզ պատմել է Յագիդ իբն Ջուրայր լսելով Տիմիից, իսկ նա Աբու Օսմանից, թե՝ մենք ստացանք Օմարի նամակը [հարձակման մասին] երբ Ուտբա իբն Ֆարկադի հետ էինք:

Ատրպատականից գերիներ տանողներն էին՝ Աբդալլահի տոհմը, Յահիա իբն Աբու Իսհակը և քատիբ (քարտուղար) Աբու ալ-Ալիյայի տոհմը:

ՔՍԱՆԵՐԵՔ ԹՎԱԿԱՆ
(19 նոյեմբեր 643 — 6 նոյեմբեր 644)

ԵԳԻՊՏՈՍ ԵՎ ԶԱԶԻՐԱ

ԼՂ 155-156

[Օմարը] գրեց Ամր իրն ալ-Ասին, և նա շարժվեց դեպի Եգիպտոս ու նվաճեց այն՝ մնալով նրա կառավարիչը մինչև Օմարի մահը: Օմարն ուղարկել էր Իյադ իրն Ղանմին Զազիրա, որի մասին գրել ենք, ապա Հեռացրեց ու նշանակեց Հարիր իրն Մասլամա ալ-Ֆիհրիին, նրան Հանձնարարելով Հայաստանի և Ատրպատականի նվաճումը: Ապա Հեռացրեց նրան և նշանակեց Ումայր իրն Սաիդ ալ-Անսարիին և Սաիդ իրն Ամիր ալ-Հիդյամին:

ՔՍԱՆՀԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ
(28 հոկտեմբեր 645 — 16 հոկտեմբեր 646)

**ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԻԱՅԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ՆՐԱ ՎԵՐԱՆՎԱՃՈՒՄԸ**

ԼՂ 158

Այդ տարում Ալեքսանդրիայի բնակչությունը ապստամբեց և նրա դեմ արշավեց Ամր իրն ալ-Ասը, որը Եգիպտոսի կառավարիչն էր: Նա կոտորեց, գերեզմարեց, սակայն Օսման [սալիֆան] գերեզմարվածներին վերադարձրեց և նորից տվեց զինմանի [իրավական լիճակ]:

Ինձ պատմել է Մուհամմադ իրն Սաիդ ալ-Բահիլին, թե այդ տարում Ռումի թագավորը ներքինի Մանուկին¹¹ նավերով ուղարկեց Ալեքսանդրիա: Նրա բնակչությունն ապստամբեց, բացի Մուկատկիսից: Ամր իրն ալ-Ասը քսանհինգ թվականի Ռաբի Ա ամսում (26 դեկտեմբեր 645 — 24 հունվար 646) արշավեց ու բռնի ուժով նվաճեց Եգիպտոսի Հողը, բացի Այն Շամսից, որի հետ Հաշտուֆյան պայմանագիր կնքեցին:

ԼՂ 157-158

Այդ տարում Օսման իրն Աֆֆան [սալիֆան] Քուֆայից Հեռացրեց Սաադ իրն Մալիքին և նշանակեց Վալիդ իրն Ուկբա իրն Աբու Մուայթին: Վալիդը Սալման իրն Ռաբիա ալ-Բահիլին, որը Կուտայբա իրն Մաան իրն Մալիքի տոհմից էր, տասներկու հազարով ուղարկեց Պարտավ (Բարդաա)¹² և նա կոտորեց ու գերեզմարեց:

Ասել է Աբու Ուբայդան լսելով Սամրիից, թե Օմար [սալիֆան] էր ուղարկել Սալման իրն Ռաբիային Պարտավ և նա նվաճեց:

ՔՍԱՆԻՆԸ ԹՎԱԿԱՆ

(14 սեպտեմբեր 649 — 3 սեպտեմբեր 650)

ԻՍԹԱԽՐԻ¹³ ՆՎԱՃՈՒՄԸ

ԼՂ 163

Այդ տարում Օսման իրն Աֆֆան [խալիֆան] Վալիդ իրն Ուկբային Հեռացրեց Քուֆայից և նշանակեց Սաիդ իրն ալ-Ասին, որն արշավեց Հայաստան. նրա մի մասն արշավել էր Սալման իրն Ռաբիա ալ-ԲաՀիլին: Սաիդն այնտեղ թշնամիների հանդիպեց: Սալմանն առաջ լսողաց դեպի Բալանջար¹⁴ և այնտեղ վիրավորվեց:

Ասվում է, որ Օմարն էր Սալմանին ուղարկել Բալանջար:

ԲԱՅԼԱԿԱՆ¹⁵, ՊԱՐՏԱՎ, ՎԻՐՔ, ՀԻՋԱՆ¹⁶ ԵՎ ԲԱԼԱՆՋԱՐ ԱՐԾԱՎԱՆՔԸ

ԼՂ 163

Ասել է Արու Նալիդր. լսելով Արու-լ-Բառայից, թէ Սալմանն արշավեց Բայլական և Հաշտության պայմանագիր կնքվեց, ապա եկավ Պարտավ և Հաշտության պայմանագիր կնքելով գրավեց այն: Նա իր Հեծյալների պետին ուղարկեց Վիրք (Ջուրգան) և Հաշտության պայմանագիր կնքվեց: Սալմանը գնաց Հիզան (Պայգան) և Հաշտության պայմանագիր կնքվեց, ապա հասավ Մազբուլթ¹⁷ (Մասկաթ) և բնակիչների Հետ պայմանագիր կնքվեց: Նա վիրավորվեց (Հարված կրեց) Բալանջարում:

Օսման [խալիֆան] գրեց Հաբիր իրն Մասլամա ալ-Ֆիհրիին, որ Ասորիքից մեծ ղորքով շարժվի: Հաբիրը Հադասի լեռնանցքի¹⁸ կողմից գալով հասավ Վիրք. որի բնակչության Հետ Հաշտության պայմանագիր կնքեց: Նա ցորենի շտեմարանների (մաթամիր) համար [Փոքր Ասիայում] համաձայնեց և նրանց գրավոր [թուղթ] տվեց:

ԵՐԵՍՈՒՆՄԵԿ ԹՎԱԿԱՆ

(24 օգոստոս 651 — 11 օգոստոս 652)

ԼՂ 166

Այդ տարում իբն Աբու Սարհը արշավեց Միսր, Ջանդանի Մամեստիայի (Մասսիսա)¹⁹ կողմից:

ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԵՔ ԹՎԱԿԱՆ
(2 օգոստոս 653 — 22 հուլիս 654)

ԱՐԵՎԱԿԱՆՔԸ ՄԱԼԱԹԻԱ²⁰ ԵՎ ԱՅՐԻԿԱ (ԱՔՐԻԿ)

ԼՁ 167

Ասել է իբն ալ-Քալբին, թե այդ տարում Մուավիա իբն Աբու Սուֆիանը արշավանք կատարեց Մալաթիա և Աֆրիկա (Աքրիկ): Արշավեց նաև Հիսն ալ-Մարաթ, որը Ռումի հողում է:

ՕՍՄԱՆ ԻԲՆ ԱՖՖԱՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՋՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԼՁ 178-180

[Հիշված են՝ Մեքքա, Մադինա, Բասրա, Քուֆա, Եգիպտոս, Ասորիք, Եմեն, Ուորասան, Ափջիստան, Սինգ, Բահրայն]

ԼՁ 180

Ամառային արշավանքը (սաիֆա) — Օսմանը գրել էր Մուավիային, որ արշավանք ուղարկի Ռումի երկիրը և նա առաքեց Ցադիդ իբն ալ-Հուռ ալ-Արսիին, ապա Աբդ ալ-Ռահման իբն Ուալիդ իբն ալ-Վալիդին՝ երկու ամառային արշավանքի, հետո նրան հեռացրեց ու նշանակեց Սուֆիան իբն Աուֆ ալ-Ղամդիին: Սուֆիանը հարձակման էր դուրս գալիս ցամաքում, իսկ ծովի վրա իր փոխարեն նշանակել էր Զունադա իբն Աբու Ումայյային: Այսպես շարունակվեց մինչև Սուֆիանի մահը, երբ Մուավիան նշանակեց Աբդ ալ-Ռահման իբն Ուալիդին՝ ապա Ուբայդալլահ իբն Ռիբահին, որը ձմեռեց Ռումի երկրում:

ՔԱՌԱՍՈՒՆՄԵԿ ԹՎԱԿԱՆ
(7 մայիս 661 — 25 ապրիլ 662)

ԼՁ 205

Այդ տարում Մուավիան (խալիֆան) հաշտության պայմանագիր կնքեց Ռումի հետ:

ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ
(26 ապրիլ 662 — 14 ապրիլ 663)

Այդ տարում Հաբիր իբն Մասլամա ալ-Ֆիհրին մեռավ Հայաստանի հողում:

ՔԱՌԱՍՈՒՆՑՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ
(3 մարտ 667 – 19 փետրվար 668)

ՀՂ 208

Ասել է իրն ալ-Բալբին, թե այդ տարում Մալիք իրն Հուրայրան ձմեռեց Ռումի երկրում, իսկ Աբու Արդ ալ-Ռաճման ալ-Կինին՝ Անտիոքում:

ՔԱՌԱՍՈՒՆՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ
(20 փետրվար 668 – 8 փետրվար 669)

ՀՂ 209

Ասել է իրն ալ-Բալբին, թե այդ տարում Աբու Արդ ալ-Ռաճման ալ-Կինին (Կայնի) դարձյալ ձմեռեց Անտիոքում: Ոմանք էլ ասում են, թե [ձմեռել է] իրն Մուքաթիդը, որը Բանու Ամիր իբն Լուի տոհմից է:

ՔԱՌԱՍՈՒՆԻՆԸ ԹՎԱԿԱՆ
(9 փետրվար 669 – 28 Հունվար 670)

Ասել է իրն ալ-Բալբին, թե այդ տարում Մալիք իբն Հուրայրան ձմեռել է Ռումի երկրում: Ոմանք ասում են, թե ձմեռել է Ֆուդալա իբն Ուրայդ ալ-Անսարին, իսկ Աբդալլահ իբն Մասաադան՝ ցամաքում:

**[ՄՈՒԱՎԻԱՑԻ] ՆԱՄԱԿՆԵՐԻ, ԴԻՎԱՆԻ, ՍԵՆԵԿԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
(ՀԻՋԱԲԱ), ԱՌԱՋԱՊԱՀ ՋՈՐԱՄԱՍԻ (ՇՈՒՐԹԱ), ՊԱՀԱԿԱՋՈՐԲԻ
(ՀԱՐԱՍ) ԵՎ ԿՆԻՔԻ (ԽԱՏԱՄ) ՎԵՐԱԿԱՑՈՒՆԵՐԸ**

ՀՂ 228

Նրա (Մուավիայի) օրոք նամակների քարտուղար (քատիբ ալ-ռասաի) էր Ուբայդ իբն Աուս ալ-Ղասսանին:

Դիվանի և բոլոր գործերի վերակացու էր Սարջուն իբն Մանսուր Հոռոմը (ալ-Ռումի):

Նրա սենեկապետն (Հաջիր) էր իր մաուլա Աբու Այյուբը:

Նրա առաջապահ զորամասի (չուրթա) հրամանատարն էր իր մաուլա Յազիդ իբն ալ-Մուռը: Երբ մեռավ Յազիդը, նա նշանակեց Կայս իբն Համզա ալ-Համադանին, ապա հեռացրեց ու նրա փոխարեն նշանակեց Զիհլ իբն Ամր ալ-Ուզրին:

Նա (Մուավիան) առաջինն էր, որ ստեղծեց [արքունի] պահակազորք (Հարաս) և հիմնեց կնիքի (խատամ) դիվանը: Պահակազորքի

հրամանատարն էր Հիմյար ցեղի մաուլա Մուխտարը, իսկ կնիքի [զիվանի] պետն էր Աբդալլահ իրն Ամր ալ-Հիմյարին:

ՎԱԹՍՈՒՆԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ
(20 սեպտեմբեր 681 – 9 սեպտեմբեր 682)

ԼՋ 236

Այդ տարում Արդալլահ իրն Ասադ իրն Քարազ ալ-Կիսրին արչա-վեց Կեսարիա, որը Հադասի [լեռնանցքից] այն կողմ է: Նույն տարում տեղի ունեցավ Ալի Հուսայն իրն Նումայր ալ-Սուլունիի արչավանքը, որը կատարեց Սուրիայում (Հյուսիսային Ասորիք):

ՅՈԹԱՆԱՍՈՒՆՀԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ
(2 մայիս 694 – 20 ապրիլ 695)

ԼՋ 272

Ասել է իրն ալ-Քալրին, թե այդ տարում ամառային արչավանք կատարեց Մուհամմադ իրն Մարուանը²¹, այն ժամանակ, երբ Հոռոմենրը Հարձակվել էին Մարաշի գավառի Ամլ [վայրի] վրա:

ՅՈԹԱՆԱՍՈՒՆՅՈԹ ԹՎԱԿԱՆ
(10 ապրիլ 696 – 29 ապրիլ 697)

ԼՋ 276

Ասել է իրն Քալբին, թե Վալիդ իբն Աբդ ալ-Մալիքը արչավել է Ռումի Հողը և Հասել Մալաթիայի ու Մամեստիայի արանքը:

ՅՈԹԱՆԱՍՈՒՆՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ
(30 մարտ 697 – 19 մարտ 698)

ԼՋ 277

Ասել է իբն ալ-Քալբին, թե այդ տարում տեղի ունեցավ Մուհրիդ իրն Աբու Մուհրիդի արչավանքը Ռումի երկիրը: Նա նվաճեց Ազկա-լան և երբ վերադառնում էր, նրա ղորքն ընկավ տեղատարափ անձ-րեկի տակ Հադասի լեռնանցքից այն կողմ և չատերը տուժեցին:

ՈՒԹՍՈՒՆՄԵԿ ԹՎԱԿԱՆ
(26 փետրվար 700 – 14 փետրվար 701)

ԼՋ 288

Այդ տարում Արդ ալ-Մալիքը²² իր Լղրորը՝ Մուհամմադին ուղարկեց Հայաստան և այնտեղ ընակիչները դիմագրեցին, իսկ նա Հաղթեց նրանց: Ապա նրանք Հաշտություն խնդրեցին և նա Հաշտության պայմանադիր կնքեց և նրանց կառավարիչ նշանակեց Նաբիհ իբն Արդալլահ ալ-Անադիին²³: Նրանք դավաճանեցին ու սպանեցին նրան: Այդ տարում Արդալլահ իրն Արդ ալ-Մալիք իրն Մարուանը Մամեստիայի կողմից դրավեց Սիննան ըրրդը Ռումի Լրկրում:

ՈՒԹՍՈՒՆԵՐԵՔ ԹՎԱԿԱՆ
(4 փետրվար 702 – 23 հունվար 703)

ԼՋ 288

Այդ տարում Հաջջաջը Մուհամմադ իրն ալ-Կասիմին Ֆարսի կառավարիչ նշանակեց ու հրամայեց կոտորել քրդերին:

ԼՋ 289

Այդ տարում Արդ ալ-Մալիք իրն Մարուանը իր Լղրորը՝ Մուհամմադին ուղարկեց Հայաստան և նրանք (Հայերը) Հաշտության պայմանադիր ստացան: Նա կառավարիչ նշանակեց Արու Շայխ իրն Արդալլահ ալ-Ղանավիին²⁴ և Ամր իրն ալ-Սադի (Սադա) ալ-Ղանավիին²⁵, սակայն Լրկուսին էլ դավաճանեցին ու սպանեցին:

Այդ տարում Արդալլահ իրն Արդ ալ-Մալիք իրն Մարուանը արշավեց Ռումի Լրկիրը և ընդհարվեց հոռոմների հետ Սուրիայում և Լուլուայում, իսկ հոռոմները փախուստի դիմեցին:

ՈՒԹՍՈՒՆՉՈՐՍ ԹՎԱԿԱՆ
(24 հունվար 703 – 13 հունվար 704)

ԼՋ 290

Ինձ պատմել է Աբու Ուալիդ իրն Սաիդը, լսելով Աբու Բառա ալ-Նումայրիից, թե հոռոմները հարձակվեցին Հայաստանի վրա Մուհամմադ իրն Մարուանի դեմ. Ալլահը պարտության մատնեց նրանց և դա կրակի (հրդեհի) տարին է²⁶: Բանն այն է, որ Մուհամմադը

գորքի [83 թվականի] պարտութունից Հետո [Հայերի դեմ] ուղարկեց Օսման իրն Աֆֆանի մաուլա Ջիյադ իրն ալ-Ջաուհին և Հուրայրա իրն ալ-Սարաջ ալ-Հաղրամիին և նրանք վառեցին նրանց իրենց եկեղեցիներում, տաճարներում և գյուղերում: Հրկիզումը կատարվեց Նախճավանում (Նաչավա) և Վասպուրականում (Բասֆուռաջան):

Արու Բառան ասել է, թե այդ արչավանքի ժամանակ էր, որ Սիսականից (Սիսաջան) գերեզմարվեց Յադիդ իրն Ուսայդի մայրը, որը Սիսականի պատրիկի դուստրն էր:

ԼՂ 291

Ասել է իրն ալ-Քալրին, թե այդ տարում Արդալլա՛հ իրն Արդ ալ-Մալիք իրն Մարուանը արչավեց Ռումի երկիրը, մինչև որ Հասավ Տարենտեի (Թուրանդա) հողը:

Այդ տարում Արդալլա՛հ իրն Արդ ալ-Մալիքը կառուցեց Մամես-տիան (Մասսիսա):

ՈՒԹՍՈՒՆՀԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ (14 Հունվար 704 – 1 Հունվար 705)

Այդ տարում Մուհամմադ իրն Մարուանը արչավեց Հայաստան և այնտեղ անցկացրեց ամառն ու ձմեռը:

Ինձ պատմել է Արու Նալիդը, լսելով Արու Բառա ալ-Նումայրիից, թե Մուհամմադ իրն Մարուանը վերադառնալով [Արմինիայի կառավարիչ] նշանակեց Արդալլա՛հ իրն Հատիմ իրն ալ-Նուման ալ-Բահլիին²⁷: Սակայն վերջինս մեռավ և Մուհամմադ իրն Մարուանը նշանակեց նրա եղբորը՝ Արդ ալ-Սդիգ իրն Հատոնսին²⁸։ որը վերակառուցեց Դվին (Դարիլ), Նախճավան և Պարտավ քաղաքները:

Ասել է իրն ալ-Քալրին, թե ութսունհինգ թվականին Արդալլա՛հ իրն Արդ ալ-Մալիքը, որը Մամեստիայում էր, [արչավանքի] ուղարկեց Յադիդ իրն Հունայնին: Հոռոմները մեծ բազմությամբ նրա դեմ դուրս եկան և [արաբ] ռադմիկները հարվածներ կրեցին Ասուսանայում²⁹ և վիրավորվեց Մայմուն ալ-Ջուրջումանին, Անտիոքի (Անթաքիա) ռադմիկներից մոտավորապես հազար հոգու հետ Տիանայի (Թուանա) մոտ:

ՈՒԹՍՈՒՆՎԵՑ ԹՎԱԿԱՆ (2 Հունվար – 22 դեկտեմբեր 705)

ԼՂ 292

Ասել է իրն ալ-Քալրին, թե ութսունվեց թվականին Մասլամա իրն

Արդ ալ-Մալիքը արչավեց Ռուժի երկիրը և նվաճեց Տուլակ (Բուլակ) րերդը, Ալսրամ բերդը Արդ ալ-Մալիք [խալիֆայի] մահվանից առաջ:

Այդ աարում Մուսա իրն Նուսայրը³⁰ Մուղիրա իրն Արու Բուրդա ալ-Արդիին նավերով ուղարկեց և նա նվաճեց Աուլիյան՝ առաջինը Սիկիլիայի քաղաքներից Մադրիդում:

ԱՐԴ ԱԼ-ՄԱԼԻԳԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԼՋ 293

Ջադիրա - Արդ ալ-Մալիքը կառավարիչ նշանակեց իր եղորոր՝ Մուհամմադ իրն Մարուանին և նա մնաց մինչև Աբդ ալ-Մալիքի և Վալիդի³¹ մահը:

Հայաստան (Արմինիա) և Ատրպատական - [Աբդ ալ-Մալիքը] այս երկու [նահանգների] կառավարիչ (փոխարքա) նշանակեց [կցելով Ջադիրային] Մուհամմադ իրն Մարուանին ութսուններեք թվականին, մնաց մինչև Արդ ալ-Մալիքի մահը: Ութսունհինգ թվականին Մուհամմադ իրն Մարուանը հանվեց և Հայաստանի (Արմինիա) ու Ատրպատականի կառավարիչ նշանակվեց Արդալլահ իրն Հատիմ իրն Նուման ալ-Բահիլին: Երբ Աբդալլահը մեռավ, Մուհամմադ իրն Մարուան [փոխարքան] նշանակեց Աբդ ալ-Ադիդ իրն Հատիմ իրն Նումանին³²:

Ամառային արչավանքի (սաիֆա) հրամանատար - Մալիք իրն Ուրայդալլահ ալ-Հանաֆի, ապա [Աբդ ալ-Մալիքը] նշանակեց իր որդուն՝ Վալիդ իրն Աբդ ալ-Մալիքին, ապա Մուհամմադ իրն Մարուան իրն ալ-Հաքամին, հետո Ամր իրն Մուհրիդ ալ-Աշջատին:

ԼՋ 299

Առաջապահ զորքի (չուրթա) հրամանատար - [Աբդ ալ-Մալիքը] նշանակեց Յադիդ իրն Աբու Քաբշա ալ-Սաքսաքիին, ապա հանեց նրան ու նշանակեց Աբու Նատիլ Ռիյահ իրն Աբդ ալ-Ղասսանիին, ապա հեռացրեց ու նշանակեց Արդալլահ իրն ալ-Հաքամիին, հետո հանեց նրան ու նշանակեց Քաաբ իրն Համիդ ալ-Աբսիին մինչև Աբդ ալ-Մալիքի մահը:

Նամակագրության քարտուղար - նշանակեց իր մաուլա Աբու-լ-Ջուայդաային:

Հարկերի (խաբաջ) և զորքի (ջունդ) [վերատեսուչ] - Սարջուն իրն Մանսուր ալ-Ռումին (հոռոմ) Լը, ապա երբ Սարջունը մեռավ, նա նշանակեց Սուլայման իրն Սաադին՝ Բանու Ուաշին ցեղի (Կուդաայի

մի ճյուղը) մատուլային և նա առաջինն էր, որ Ասորիքի ղիվանի [գրա-
ղրությունը] արարերենի վերածեց:

Կնիքի զանձարանների (բույուտ ալ-մալ) և զանձատների (խա-
զախե) (վերատեսուչը) – Կարիսա իրն Զուայր ալ-Ուուդահն էր, երր
մեռավ Կարիսան, նա նշանակեց Օմար իրն Հարիսին:

Սենեկապեա (Հաջիր) – Նրա մատուլ Արու Յուսուֆը:

Աբրունի պահակազուրբի (Հաբաս) [պետը] – Հիմյար ցեղի մատուլ
Ադի իրն Այաչը, ապա Արու-լ-Զուայդաային այս պաշտոնն էլ տվեց,
հետո նշանակեց [...]

Արդ ալ-Մալիքի իշխանության տեղությունը հենց սկզբից հաշ-
վելով տասներեք տարի երեք ամիս և քսանութ օր էր:

ՈՒԹՍՈՒՆՑՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ

(23 դեկտեմբեր 705 – 11 դեկտեմբեր 706)

Էջ 301

Այդ տարում Մասլամա իրն Արդ ալ-Մալիքը նվաճեց Ֆիղամը
(Ֆիկամ) և Ֆուրսան (ձիավորների) լիճը: Նրա ղորքը հասավ
Կալաուդիմասուլուս և կոտորեց ու դերևվարեց:

ՈՒԹՍՈՒՆՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ

(12 դեկտեմբեր 706 – 30 նոյեմբեր 707)

Էջ 302

Այդ տարում Մուհամմադ իրն Մարուանը արչավեց Հայաստան և
այնտեղ անցկացրեց ամառն ու ձմեռը:

Այդ տարում Մասլամա իրն Արդ ալ-Մալիքը և Արրաս իրն ալ-
Վալիդ իրն Արդ ալ-Մալիքը արչավանքի ելան և կանդ առան
Անտիոքում, ուր ձմեռեցին: Հոռոմները մեծ զորք հավաքեցին ու
դրոհեցին նրանց դեմ, իսկ Ալլահը Հոռոմներին պարտության
մատնեց և մեծ կոտորած տվեց, ասվում է Հիսուն հազար մարդ
[ղոհվեց] և Ալլահը նվաճեց Զուրսուման ու Տիանան (Թուանա):

ՈՒԹՍՈՒՆԻՆԸ ԹՎԱԿԱՆ
(1 դեկտեմբեր 707 — 19 նոյեմբեր 708)

ԼՋ 302

Այդ տարում Կուտայրա իրն Մուսլիմը արչավեց Բուխարայի թաղավոր Վարդան Նուդաշի դեմ, սակայն չկարողացավ Հաղթել ու վերադարձավ:

Այդ տարում Մուսա իրն Նուսայրը իր որդուն՝ Արդալլահ իրն Մուսային [ծովային] արչավանքի ուղարկեց և նա Հասավ Մայորկա (Մայորկա) և Մինորկա (Մինուրկա) կղզիները, որոնք գտնվում են Սիկիլիայի ու Անդալուսի (Իսպանիա) միջև ու նվաճեց: Այս արչավանքը կոչվում է աղնվականաց արչավանք, քանզի նրա հետ մասնակցում էին աղնվական (աշրաֆ) ռազմիկներ:

Այդ տարում Մուսա իրն Նուսայրը իր որդուն Մարուան իրն Մուսա իրն Նուսայրին արչավանքի ուղարկեց Հեռավոր Սուս (Սուս ալ-Ակսա): Նա քառասուն Հազար զերեվարեց:

Այդ տարում Մասլամա իրն Աբդ ալ-Մալիքը արչավեց Ամորիոն (Ամմուրիյա) և Բալսվելով ռազմաստվածյանների (մուշրիքուն) զորքի հետ, Ալլահը նրանց պարտության մատնեց:

ԻՆՆՍՈՒՆ ԹՎԱԿԱՆ
(20 նոյեմբեր 708 — 8 նոյեմբեր 709)

ԼՋ 303

Այդ տարում Կուտայրա իրն Մուսլիմը երկրորդ անգամ արչավեց Վարդան Նուդաշի դեմ, իսկ վերջինս օգնության կանչեց սողդերին ու թուրքերին և շրջակա [ցեղերին]: Կուտայրան Բալսվեց նրանց հետ և Ալլահը նրանց պարտության մատնեց ու ցաք ու ցրիվ արեց:

Այդ տարում Մասլամա իրն Աբդ ալ-Մալիքը արչավեց Սուրիա (Հյուսիսային Ասորիք) և այնտեղ հինգ բերդեր զրավեց:

Այդ տարում Աբբաս իրն ալ-Վալիդ իրն Աբդ ալ-Մալիքը արչավեց և Հասավ Արգն (Արգան)³³, ապա վերադարձավ:

ԻՆՆՍՈՒՆՄԵԿ ԹՎԱԿԱՆ
(9 նոյեմբեր 709 — 28 հոկտեմբեր 710)

ԼՋ 303

Այդ տարում Վալիդ իրն Աբդ ալ-Մալիք [սալիֆան] հեռացրեց Մուհամմադ իրն Մարուանին Զագիրայից, Հայաստանից (Արմինիա) և

Ատրպատականից ու նշանակեց Մասլամա իբն Աբդ ալ-Մալիքին: Մասլաման իննսունմեկ թվականին, Ատրպատականի կողմից արշավեց թուրքերի դեմ, մինչև որ հասավ Դարբանդ (ալ-Բաբ)³⁴: Նա նվաճեց քաղաքներ ու բերդեր և Դարբանդից այն կողմ էլ նրան հպատակվեցին:

ԻՆՆՍՈՒՆԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ
(29 Հոկտեմբեր 710 – 18 Հոկտեմբեր 711)

էջ 304

Այդ տարում Մուսա իբն Նուսայրը իր մաուլա Թարիկին³⁵ ուղարկեց արշավանքի: Նա եկավ Տանժեր (Թանջա), որը ծովի ափին է, անցավ Անդալուս (Իսպանիա), որի թագավորը դուրս եկավ նրա դեմ: Նա (Թարիկը) կոտորեց, գերեվարեց ու դերեց ու սպանեց թագավորին:

ԻՆՆՍՈՒՆԵՐԵՔ ԹՎԱԿԱՆ
(19 Հոկտեմբեր 711 – 6 Հոկտեմբեր 712)

էջ 305

Այդ տարում Աբրաս իբն ալ-Վալիդ իբն Աբդ ալ-Մալիքը արշավեց Ռումի երկիրը և Ալլահը նրա ձեռքով նվաճեց մի ընդհանուր Մարուան իբն ալ-Վալիդը նույնպես արշավեց ու հասավ Սանջարա:

Այդ տարում Մասլամա իբն Աբդ ալ-Մալիքը արշավեց և նվաճեց ալ-Հիսն ալ-Ջադիդի (Նոր բերդ) երկու դռները՝ Մալաթիայի կողմերում:

ԻՆՆՍՈՒՆՋՈՐՍ ԹՎԱԿԱՆ
(7 Հոկտեմբեր 712 – 25 սեպտեմբեր 713)

էջ 306

Այդ տարում Կուտայբա իբն Մուսլիմը արշավեց Քարուլ, պաշարեց բնակիչներին, մինչև որ նվաճեց:

Այդ տարում Կուտայբան արշավեց Ֆարդանա, պաշարեց բնակիչներին, գրավեց ամրոցները, իր հեծյալ ղեղերը ուղարկեց ու գրավեց Շաշը:

Այդ տարում Մասլամա իբն Աբդ ալ-Մալիքը արշավեց Ռումի երկիրը և նվաճեց Աանդարան:

Այդ տարում Արրաս իրն ալ-Վալիդը արչավեց Ռումի երկիրը, զրավեց Անտիոքը, Կարիթան ծովի ափին:

Իննսունչորս թվականին Արդ ալ-Ադիդ իրն ալ-Վալիդը արչավեց Ռումի երկիրը, մինչև որ հասավ Ղազալա:

ԻՆՆՍՈՒՆՉԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ

(25 սեպտեմբեր 713 – 15 սեպտեմբեր 714)

ԼՁ 307

Այդ տարում Սուհամմադ իրն ալ-Կասիմը զրավեց Մուլտանը:

Այդ տարում Մասլամա իրն Արդ ալ-Մալիքը նվաճեց Դարրանդ (ալ-Բար) քաղաքը Հայաստանում և քանդեց նրա [ներքին] քաղաքը և կործանեց այն: Ասլա ինր տարի անց Մասլաման վերակառուցեց այն:

ՄԱՍԼԱՄԱՆ ՆՎԱՃՈՒՄ Է ՇԻՐՎԱՆԸ³⁶, ՋՈՒՄՐԱՆԸ, ԲԱՌԱՆԸ, ՋՈՂԸ (ՍՈՒԼ)³⁷ ԵՎ ԴԱՐԲԱՆԴԸ

Ինձ պատմել է Արու. Նալիդը, լսելով Արու. Բառայից, որ նրան ասել է Յադիդ իրն Ուսայդը, թե Մասլաման արչավեց Շիրվան (Շարվան), Ջումրան, Բառան, Ջողա (Սուլ) քաղաք և նվաճեց՝ հասնելով Դարբանդ (Բար):

Ասել է ինձ Արու. Մարուան ալ-Բահիլին, լսելով իր տոհմի մի մարդուց, որը եղել է Մասլամայի մոտ, թե Մասլաման պաշարեց Դարբանդը (Բար) և նրա մոտ եկավ մի մարդ ու խնդրեց, որ իրեն երաշխավորադիր (աման) տա իր անձի, ընտանիքի (ազլ ըայտ) համար, իսկ ինքը [փոխարենը] ցույց կտա քաղաքի [պարսպի] ճեղքվածքը: Նա տվեց [երաշխավորագիր] և մահմեդականները մտան քաղաք և [մարդը] տեղեկացրեց թշնամու [դիրքի] մասին և կատաղի պատերազմ տեղի ունեցավ. երբ արչալույսը բացվեց, մի ծերունի մահմեդական զոռաց՝ Ալլահ քերար (մեծ է Ալլահը) և Ալլահը հաղթանակ պարգևեց մահմեդականներին:

ՎԱԼԻԴ ԻԲՆ ԱԲԴ ԱԼ-ՄԱԼԻԳԻ ԵՎ ՀԱՋՋԱՋԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԼՁ 311

Ջազիրա – նրա և Հայաստանի (Արմինիա) կառավարիչ նշանակվեց Սուհամմադ իրն Մարուան իրն ալ-Հաքամը, որը մնաց մինչև [Աբդ ալ-Մալիքի] մահը:

Ամառային արշավանքի (Սաիֆա) հրամանատար – Մասլամա իբն Արդ ալ-Մալիքը, ապա որդին՝ Արրասը, ապա մյուս որդին՝ Օմաբը:

ԻՆՆՍՈՒՆՎԵՑ ԹՎԱԿԱՆ
(16 սեպտեմբեր 714 – 4 սեպտեմբեր 715)

Սուլայման իբն Արդ ալ-Մալիք [խալիֆան]³⁸ ամառային արշավանքի [Բյուզանդիա] ուղարկեց Մասլամա իբն Արդ ալ-Մալիքին:

Այդ աարում Աբրաս իբն ալ-Վալիդը արշավեց և գրավեց Թուրրուսը (Թուրուս) և Մարգուբանայնը: Բիշր իբն ալ-Վալիդը արշավեց ու վերադարձավ, իսկ Վալիդն այն ժամանակ մեռավ: Այդ տարում վերավորվեց Ջիգարը, որը նրա (Բիշրի) հետ էր Ռումի երկրում:

ԻՆՆՍՈՒՆՑՈԹ ԹՎԱԿԱՆ
(5 սեպտեմբեր 715 – 24 օգոստոս 716)

ՑԱԶԻԴ ԻԲՆ ՄՈՒՀԱԼԼԱԲԻ ԱՐՇԱՎԱՆՔԸ ՎՐԿԱՆ (ՋՈՒՐՋԱՆ)³⁹

Այդ տարում Ցազիդ իբն Մուհալլարը արշավեց Վրկան:

Պատմել է Աբու-լ-Հասանը, թե Ցազիդը Վրկան արշավեց Սուլայման իբն Արդ ալ-Մալիքի խալիֆայության ժամանակ: Այդ ժամանակ դա (Վրկանը) քաղաք չէր, այլ լեռներով շրջապատված [վայր] էր և հասնում էր մինչև Չոդա (Սուլ) երկիր: Նա պաշարեց Բուհայրան (լիճ), որը ծովում կղզի էր: Ցազիդը երեսուն հազար [զորք] ուներ: Նա մտավ, սակայն դժվարությունների հանդիպելով դուրս եկավ Բուհայրա և պաշարեց Չոդա երկիրը: Չոդա մարդիկ դուրս էին գալիս որոշ օրեր և կովի բռնվում: Այսպես մնացին ամիսներ և նա հեռացավ նրանցից Ռամադան ամսին (7 ապրիլ – 6 մայիս):

Ինձ պատմել է Վալիդ իբն Հիշամը, լսելով հորից, սա էլ պապից, թե Ցազիդը նրանց հետ հաշտության պայմանագիր կնքեց հինգ հարյուր հազար դիրհեմ վճարելու [պայմանով], որն ամեն տարի պետք է վճարել:

Ինձ պատմել է Հատիմ իբն Մուսլիմը, լսելով Յունիս իբն Աբու Իսահակից, թե ինքը ականատես է եղել Ցազիդ իբն Մուհալլարի հետ: Ասել է, նա (Ցազիդը) հաշտության պայմանագիր է կնքել հինգ հար-

յուր հաղար գիրհնմ հինգ կշռով և նրան ուղարկեցին [բնակիչները] յպետներ (սիյար), պարսկական կանաչ թիկնոցներ (թայախսա) և հաղար դուխ [արջաշո]:

Այդ տարում Մասյամա իրն Արդ ալ-Մալիքը արշավեց Բարջամա և այն հողը, որը նվաճել էր Վաղղահը, որն իրն Աուֆի բերդն է: Մասյաման նվաճեց նաև Հիսն ալ-Հադիզը (Երկաթե բերդ) Սարդաուսար, որը Ռումի երկրի ծայրամասում (դաուահի՝ արվարձան) է:

Օմար իրն Հուրայրան ձմեռեց ծովի վրա:

ԻՆՆՍՈՒՆՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ

(25 օգոստոս 716 — 13 օգոստոս 718)

ՅԱԶԻԴ ԻԲՆ ՄՈՒՀԱԼԼԱԲԻ ԱՐՇԱՎԱՆՔԸ ԹԱԲԱՐԻՍՏԱՆ

ԼՋ 315-316

Այդ տարում Յազիդ իրն ալ-Աուհայյարը արշավեց Թարարիստան և սպահապետը (խորհրդող) հաշտություն խնդրեց, իսկ նա մերժեց: Սպահապետը օղնության կանչեց Զիրալի ու Դայլամի⁴⁰ (Դեմկաց) ժողովրդին: Նրանք ընդհարվեցին լեռան լանջին և կատաղի կռիվ եղավ, ասլա Ալլահը պարտության մատնեց ռազմաստվածյաններին (մուշիքուն), որոնք լեռը բարձրացան: Յազիդն ուղարկեց Հայյան ալ-Նարթին և սպահապետը նրա հետ հաշտության պայմանագիր կնքեց յոթը հարյուր հաղար գիրհնմ և չորս հարյուր բեռ (ուիկր՝ անասնարևու) քրքում (գաաֆարան), կամ նրա գինը կանխիկ դրամով (այն) և չորս հարյուր մարդ տալու պայմանով, ընդ որում ամեն մի մարդուց մեկական սև բարձր գլխանոց (բուրնուս), պարսկական կանաչ թիկնոց (թայլասան), արծաթե բաժակ (ջամ), մետաքսի հակ (սարկա) և դգեստ (քիրսուա): Յազիդն ընդունեց այն և նրանցից հեռացավ:

Ասել է Աբու-լ-Հասանը, թե Վրկանի (Ջուրջան) ժողովուրդը դավաճանեց Յազիդի՝ իր փոխարեն թողած մահմեդականներին և կոտորեցին նրանց: Երբ նա (Յազիդը) վերջացրեց Թարարիստանի հաշտության գործերը, չարժվեց նրանց մոտ, իսկ նրանք ամրացան բերդերում ու նրանց պետն էր մարդպանը: Յազիդը մի քանի ամիս կռվեց, ապա նրանք եկան հպատակվեցին և իրենց ձեռքով տվեցին [հարկը]: Նա կոտորեց նրանց ռազմիկներին, ընտանիքները զերեկաբեց ու երկու փարսախ հեռավորության վրա խաչեց նրանց: Տասներկու հազար հոգու քչեց տարավ Անդար՝ Վրկանի ձորը ու կոտորեց նրանց. ջուրը ընդ թողեց նրանց արյան վրա և ջաղացքում նրանց արյունը [ցորենի հետ] աղաց և հաց թխեցին ու կերան, քանդի նա

երգվել էր այդպես վարվել:

Իննսուներթ թվականին Մասլաման ձմեռեց Ռուսի ծայրամասերում, իսկ Օմար իրն Հուրայրան ծովի վրա ձմեռեց: Մասլաման դուրս եկավ իր ձմեռանոցից և Հասավ մինչև Կոնստանդնուպոլիս թե՛ ծովի. թե՛ ցամաքի կողմից: Նա անցավ ծոցը (խալիջ)⁴¹ և նվաճեց սլավոնների (սակալիբա)⁴² քաղաքը և [Դանուբի] բուլղարների⁴³ (բուրջան) դորքը Հարձակվեց Մասլամայի վրա, սակայն Ալլահը փախուստի մատնեց նրանց ու Մասլաման քարուքանդ արեց այն ամենն, ինչ գտնվում էր ծոցի և Կոստանդնուպոլսի միջև:

ԻՆՆՍՈՒՆԻՆԸ ԹՎԱԿԱՆ

(14 օգոստոս 717 – 2 օգոստոս 718)

ԼՂ 316

Այդ տարում խազարներն⁴⁴ ասպատակեցին Հայաստանը, Ատրպատականը, որոնց կառավարիչն էր Արդ ալ-Աղիզ իրն Հատիմ իրն Նուման ալ-Բահիլին: Սակայն Ալլահը կոտորեց բոլոր խազարներին և այդ մասին Աբդ ալ-Ցադիզը գրեց Օմար իրն Արդ ալ-Ազիզին, երբ նա ստացավ խալիֆայական իշխանությունը: Օմարը Հայաստանի (Արմինիա) կառավարիչ նշանակեց Ազի իրն Աղիին: Սա փորել տվեց մի գետ, որը մինչև օրս էլ կոչվում է Ազիի գետ:

ՍՈՒԼԱՑՄԱՆ ԻԲՆ ԱԲԴ ԱԼ-ՄԱԼԻԲԻ

ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԼՂ 319

Հայաստան (Արմինիա) – Աբդ ալ-Աղիզ իրն Հատիմ իրն Նուման: Հայաստանում կառավարչի փոփոխություն չկատարվեց մինչև Սուլայման [խալիֆայի] մահը:

Ամառային արշավանքներ – Այյուբ իրն Սուլայման իրն Աբդ ալ-Մալիք, ապա Մասլամա իրն Աբդ ալ-Մալիք:

ԼՂ 319– 320

Այդ տարում Օմար իրն Աբդ ալ-Աղիզը (խալիֆան)⁴⁵ կերակուր և զրաստ ուղարկեց Մասլամա իրն Աբդ ալ-Մալիքին Ռուսի երկիրը և Հրամայեց բոլոր նրանց, ովքեր իրեն բարեկամ էին, իր մոտ Հավաքել: Այսպիսով նա օգնական զորք առաքեց և այսպիսով օժանդակեց մարդկանց (զորքին) և թույլ տվեց վերադառնալ:

Այդ տարում թուրքերը (խազարները) հարձակվեցին Ատրպատականի վրա:

Ինձ պատմել է Աբու Նալիդը, յսելով Աբու Բառայից և ուրիշներից, թե թուրքերը մարդկանց (զորքի) վրա հարձակվեցին և Արդ ալ-Ազիզ իրն Հատիմ իրն Նուման ալ-Բահիլին զնաց նրանց դեմ, Ալլահը կոտորեց թուրքերին և նրանցից միայն փախստականը փրկվեց: Նա (Արդ ալ-Ազիզը) եկավ Օմար [(սալիֆայի) մոտ, որը գտնվում էր Նունասիրայում:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՄԵԿ ԹՎԱԿԱՆ
(24 Հուլիս 719 – 11 Հուլիս 720)

ՕՄԱՐ ԻԲՆ ԱԲԴ ԱԼ-ԱԶԻԶԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԼՂ 323

Ջադիրա, Հայաստան (Արմինիա). Ատրպատական – Հայաստանի (Արմինիայի) կառավարիչ էր նշանակված Արդ ալ-Ազիզ իրն Հատիմ իրն Նումանը⁴⁶, ապա նշանակվեց Ադի իրն Ադին⁴⁷, որն իրեն փոխանորդ նշանակեց Ջադիրայում՝ Սավադա Աբու-լ-Սաբահ իրն Սավադա ալ-Քինդիին:

ԼՂ 324

Ամառային արշավանքներ – Բաժանված էին Վալիդ իրն Հիչամի և Ամր իրն Կայս ալ-Սուքուտիի միջև:

ՀԱՐՑՈՒՐ ԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ
(12 Հուլիս 720 – 30 Հունիս 721)

ԼՂ 327

Այդ տարում Աբբաս իրն Վալիդ իրն Աբդ ալ-Մալիքը նվաճեց Դաբսան Ռումի երկրում:

ՀԱՐՑՈՒՐ ԵՐԵՔ ԹՎԱԿԱՆ
(1 Հուլիս 721 – 20 Հունիս 722)

ԼՂ 328

Այդ տարում Յազիդ իրն Աբդ ալ-Մալիքը (սալիֆան) Իրաքի կա-

ոավարիչ նշանակեց Օմար իրն Հուրայրա ալ-Ֆիզարիին: Սա Հեռաց-
րեց Արդ ալ-Ազիդ իրն Հարիս իրն ալ-Հաքամ իրն Աբու-լ-Ասին և [Ու-
րասանի] կառավարիչ նշանակեց Սաիդ իրն Ամր ալ-Հարաշիին: Եվ
ահա սողղերը (ալ-սուղղ) դավաճանեցին և իրենց ընտանիքներով և
ունեցվածքով գնացին իրենց երկրից: Նրանց ղեմ դուրս եկավ Սաիդ
իրն Ամր ալ-Հարաշին: Նրանք հաշտության պայմանադիր խնդրեցին
այն պայմանով, որ վերադառնան իրենց երկիրը և ղլխահարկ (ջիդիա)
վճարեն: Նրանց մի մասը ղնաց, մյուս մասը մնաց: Իսկ արարական
ղորքը հարձակվեց նրանց վրա աջ ու ձախ կոտորելով և Սաիդը
նրանց ի սպառ կոտորեց՝ գերեվարելով նրանց ընտանիքները:

Այդ տարում Միլակ իրն Սուֆար ալ-Բահրանին արշավեց Հայաս-
տան (Արմինիա):

Ասել է Աբու Նալիդը, լսելով Աբու Բառայից, թե խաղարները ընդ-
հարկեցին Միլակ իրն Սուֆարի Հետ Մարջ ալ-Հիջարայում և մահմե-
դականների մի խումը կոտորվեց, Ռամադան ամսին (22 փետրվար –
23 մարտ) հարյուր երեք թվականին: Այդ տարի ձմեռը կատաղի էր և
խաղարները զրավեցին մահմեդականների ճամբարը:

Մուհամմադ իրն Մարուանը ամառային մեծ արշավանք կատա-
րեց, իսկ Օսման իրն Հայյանը՝ ամառային փոքր արշավանք:

Այդ տարում Աբրաս իրն ալ-Վալիդը արշավեց Ռումի երկիրը:

Էջ 329

Հարյուր երեք թվականին մեռավ Բանու Սաադ ցեղի մաուլա
Վասսարը, որը Քուֆայի բնակիչ էր, Մուսաաբ իրն Սաադ իրն Մալի-
քը, Մայմունայի մաուլա Աթա իրն Յասարը և Արդ ալ-Ազիդ իրն
Հատիմ իրն Նուման ալ-Բահիլին՝ Հայաստանում:

ՀԱՐՑՈՒՐ ԶՈՐՍ ԹՎԱԿԱՆ
(21 Հունիս 722 – 9 Հունիս 723)

ԶԱՌԱՀԻ⁴⁸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ (ԱՐՄԻՆԻԱՅԻ) ԿԱՌԱՎԱՐԻՉ ԴԱՌՆԱԼԸ
ԵՎ ԲԱԼԱՆՋԱՐԻ ՆՎԱՃՈՒՄԸ

Էջ 329-330

Այդ տարում Յադիդ իրն Արդ ալ-Մալիք [խալիֆան]⁴⁹ Հեռացրեց
Միլաք իրն Սաֆֆարին⁵⁰ Հայաստանի (Արմինիա) կառավարչի պաշ-
տոնից և նշանակեց Ջառահ իրն Աբդալլահ ալ-Հաքամին: Ջառահը
արշավեց, նվաճեց Բալանջարը կիրակի օրը՝ Ռաբի Ա ամսից երեք օր

անց (22 օգոստոս) Հարյուր չորս թվականին: Ապա Զառահր Հանդիսյեց խաբանի⁵¹ որդուն Դարրանդից (Բար) երկու փարսախ այն կողմ, Առան դետի վրա: Նրանք սաստիկ ճակատամարտ տվեցին և խաբանի որդին փախուստի դիմեց, իսկ մահմեդականները Հետապնդեցին նրանց, կոտորելով, մեծ թվով սպանելով ու գերեվարելով:

Ինձ պատմել է Արու խալիզը, յսելով Արու-լ-Բառա ալ-Նումայ-րիից, թե նրա ժողովուրդը (խաղար) Զառահից Հաշտություն յսնդրեց այն պայմանով, որ նա իրենց փոխադրի ու Հաստատի Հիդանի (Նայդան) մերձակա չբջանում (ոուստակ) և նա փոխադրեց նրանց: Ապա եկավ Յադու ոուստակը և օրերով մնաց, իսկ նրանք Հաշտություն յսնդրեցին այն պայմանով, որ Ֆիլա ոուստակը փոխադրի:

Ասել է Արու Բառան, որ իրեն պատմել է Սավադան՝ մի ճշմարտարան ծերունի, թե Զառահի Հետ էինք Բալանջարում և մի մահմեդական վեր կացավ ու ասաց՝ ո՞վ իր անձը կդռնի (յաչրի) Ալլահի սիրուն: Երեսուն մարդ արձագանքեց նրան, որոնք իրենց սրերի պատյանները ջարդեցին, Հարձակվեցին արվարձանի սայլերի վրա, և [Թշնամի] գորքը Հեռացնելով վերցրեցին սայլերը, որոնք իրար էին կապված: Երբ մի սայլը ցած դիրվեց, բոլոր մնացածները նույնպես գլորվեցին, այնպես, որ սայլերը ընկան մահմեդականների ճամբարը (ապար) և դրանք երեք Հարյուր սայլեր էին:

Ապա [սայլերը] շուռ տվեցին դեպի Բալանջարի բնակիչները և մարդիկ [քաղաքի] դռնից փախան և Բալանջարի տերը (սահիր) ձի Հեծած ծվեց: Զառահր գրավեց Բալանջարը, ապա շարժվեց Թուրքերի դեմ, որոնք քառասուն ընտանիք (աչլ բայտ) էին և նրանից Թուլլու-թյուն յսնդրեցին միանալ նրա Հետ յսաղարների դեմ և նա (Զառահր) ընդունեց ու զնացին Վարդանակերտ (Վարսան)⁵²:

Այդ տարում Օսման (Ուսման) իբն Հայյան ալ-Մուռին և Արդ ալ-Ռահման իբն Սուլայմ ալ-Քալրին արշավեցին ու Սիսարան պաշարելով գրավեցին: Օսմանը նվաճեց Կեսարիան (Կայսարիյա), որը Հոռոմների ամրոցներից էր:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՀԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ (10 Հունիս 723 – 28 մայիս 724)

ԼՂ 331

Այդ տարում Զարանը Թուրքերի մեծ դորքով արշավեց Հայաստան (Արմինիա): Նրա դեմ գրոհեց Զառահ իբն Արդալլահ ալ-Հաքամին և ընդհարվեցին մի վայրում, որը կոչվում է Իլդամ (մնա) և գտնվում է Կուրի ու Արաքսի (ալ-Ռաս) միջև, Ռամադան ամսին (1 փետրվար – 1 մարտ): Մի քանի օր կռվեցին և ապա Ալլահը փախուստի մատնեց

բաղմաստվածյաններին (մուշրիքուն):

Ասել է Աբու Նալիդը, որ լսել է Աբու-լ-Բառայից, իսկ նա Մալիք իրն Աղհամից. թե Ջառահի հետ էինք ու կովեցիներ մինչև որ զիչերը մեզ իրարից անջատեց, սակայն Ալլահը մահմեդականների նվաճումն իրադործեց:

Ասել է Իրն ալ-Քալբին, թե այդ տարում Ջառահ իրն Աբդալլահը արչավեց Ալանաց երկիրը (ալ-Լան)⁵³, ապա հասավ մինչև Բալանջարի ետևում դտնվող քաղաքները: Մի քանիսը նվաճվեցին, իսկ մյուսների բնակիչները հեռացան: Նա կոտորեց ու ավարեց և դա կատարվեց հարյուր հինգ թվականին:

Ասել է Իրն ալ-Քալբին, թե այդ տարում Մարուան իրն Մուհամադը ամառային աջ արչավանք կատարեց ու նվաճեց Ռումի երկրում մի քաղաք Անաջի կողմերում:

ՅԱԶԻԴ ԻԲՆ ԱԲԴ ԱԼ-ՄԱԼԻԲԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

Լջ 333

Հայաստան (Արմինիա) – Յադիդ իրն Արդ ալ-Մալիքը կառավարիչ նշանակեց Միլաք իրն Սաֆֆար իրն Ֆալհաս իրն Ջանբ ալ-Ջամմար իրն Մաուկիդ ալ-Նար ալ-Բահրանիին, Եմեսայի (Հիմս) բնակիչներից, հարյուր երեք թվականին, ապա հեռացրեց նրան ու հարյուր չորս թվականին նշանակեց Ջառահ իրն Աբդալլահ ալ-Հաքամին⁵⁴:

Ջադիրա – Ֆաիդ իրն Մուհամադ ալ-Քինդին և ալ-Արս իրն Կայս իրն Շուբա իրն ալ-Արկամ ալ-Քինդին:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՎԵՑ ԹՎԱԿԱՆ (29 մայիս 724 – 18 մայիս 725)

Լջ 336-337

Այդ տարում Ջառահ իրն Աբդալլահ ալ-Հաքամին Հայաստանից արչավեց [խաղաղների դեմ]:

Ինձ պատմել է Աբու Նալիդը, լսելով Աբու Բառա ալ-Նումայրիից, թե Ջառահ իրն Աբդալլահ ալ-Հաքամին ներխուժեց խաղաղաց երկիրը [Ալանաց դռների կողմից]⁵⁵: Ալանները հաշտության պայմանադիր կնքեցին և վճարեցին դիսահարկ (ջիդիա) և խաբաջ (հողահարկ): Նա առաջինն է, որ վերադարձել է Ալանաց դռների (Բար ալ-Լան) կողմից:

Այդ տարում Իֆրիկիայի (Մադրիդի) կառավարիչ Բիշր իրն Սաֆուանը Մուհամադ իրն Աբու Բաքրին, որը Ջամհ տոհմի մաուլան է, 160

արչավանքի ուղարկեց և նա ասպատակեց Կորսիկան ու Սարդինիան:
Այդ տարում Սաիդ իրն Արդ ալ-Մալիքը արչավեց Ռումի երկիրը:
Այդ տարում Մուավիա իրն Հիշամը ամառային արչավանք կատա-
րեց:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՅՈՔ ԹՎԱԿԱՆ
(19 մայիս 725 — 7 մայիս 726)

ԼՂ 337

Այդ տարում Հիշամ իրն Արդ ալ-Մալիքը հեռացրեց Զառահ իրն Արդալահ ալ-Հաքամիին Հայաստանի (Արմինիա) և Ատրպատականի կառավարչի պաշտոնից և նշանակեց Մասլամա իրն Արդ ալ-Մալիքին: Մասլաման արչավանքի ուղարկեց ալ-Հարիս իրն Ամր ալ-Թախին⁵⁶:

Ասել է Արու Ռալիդը, լսելով Արու Բառայից, թե Հարիսը արչավեց ու Կուրի շրջանում (երկրում) դրավեց մի դավառ (ռուստակ), որը կոչվում էր Ռաչդան:

Ասել է Արու Բառան՝ Մասլաման այդ տարվանից սկսեց արչավել: Նա Մալաթիայից հարձակվեց ու պաշարեց Կեսարիան ու ըոնի ուժով դրավեց և դա կատարվեց Հարյուր յոթ թվականի Ռամադան ամսից չորս օր անց (14 հունվար):

Ասել է իրն ալ-Քալրին՝ այդ տարում Մուավիա իրն Հիշամը արչավեց Ռումի երկիրը և նրա ղորքը առաջացավ. նա ուղարկեց Վադ-դահին, Վադդահիյայի տիրոջը, որը վառեց դյուղերն ու ցանքսերը և կտրատեց ծառերը:

Ասել է իրն ալ-Քալրին՝ թե այդ տարում սաստիկ ժանտախտ կար Ասորիքում, այնպես որ մեծ վնաս հասավ դրաստին ու կովերին:

Այդ տարում Մուավիա իրն Հիշամը արչավեց Ռումի երկիրը և հասավ Արուլիյա (Աղրուլիյա):

ՀԱՐՑՈՒՐ ՈՒՔ ԹՎԱԿԱՆ
(8 մայիս 726 — 27 ապրիլ 727)

ԼՂ 338

Այս տարում Մասլամա իրն Արդ ալ-Մալիքը ամառային աջ արչավանք կատարեց, իսկ Ասիմ իբն Արդալահ իբն Յադիդ ալ-Հիլալին՝ ամառային ձախ արչավանք:

Այս տարում Ռաքանի որդին ներխուժեց Ատրպատական:

Ասել է Արու Ռալիդը, լսելով Արու Բառայից, թե Հարյուր ութ

Թվականին Մարտիք իրն Ոսթանը ներխուժեց Ատրպատական ու պաշարեց Վարդանակերտ (Վարսան) քաղաքը, այն ուժեղացրեց քա-
րանետ մեքենաներով (մանջանիկ) և լուրը հասավ ալ-Հարիս իրն Ամ-
րին, որն առաջ խաղաց, կտրեց անցավ Արաքսը (ալ-Ռաս), Վար-
դանակերտը վերևի կողմից: Ոսթանի որդին լսելով այդ մասին եկավ
ալ-Հարիսի դեմ ու նրանք բախվեցին և Ալլահը փախուստի մատնեց
Ոսթանի որդուն ու նրա մերձավորներին և նրանցից մեծ բաղամու-
թյուն կոտորվեց և ալ-Հարիս իրն Ամրը սպանվեց, Ալլահը ողորմի
նրան:

Այդ տարում Բիշր իրն Սաֆուանը Իֆրիկիայից արչավանքի
ուղարկեց Կուսամ իրն Ավանա ալ-Քալբիին և ավար վերցնելով
ապահով վերադարձավ:

Այդ տարում Մուավիա իրն Հիշամը արչավեց Ռումի երկիրը և
ուղարկեց Բաթթալին՝ Նանջարա, որը նվաճեց այն:

ՀԱՐՑՈՒՐ ԻՆԸ ԹՎԱԿԱՆ (28 ապրիլ 727 – 15 ապրիլ 728)

ԼՂ 339

Այդ տարում Մասլամա իրն Արդ ալ-Մալիքը արչավեց և ղորքերը
տարածեց Ատրպատականում ու նրանք այնտեղ ձմեռեցին:

Այդ տարում Մուավիա իրն Հիշամը արչավեց Ռումի երկիրը ու
նվաճեց մի բերդ, որը կոչվում է ալ-Ղաթթասին:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՏԱՍԸ ԹՎԱԿԱՆ (16 ապրիլ 728 – 4 ապրիլ 729)

ԹԻՆԻ ՆՎԱՃՈՒՄՆԵՐԸ

ԼՂ 339-340

Այդ տարում Մասլամա իրն Արդ ալ-Մալիքը արչավեց խաղաղաց
երկիրը և սրանք այն արչավներն են, որ կոչվում են Թինի արչավանք-
ներ:

Ասել է Աբու Նալիդը, լսելով իրն Բառա ալ-Նումայրիից, թե
Մասլաման դիմեց Տալմիս (Տաֆլիս) և Քարբանդի (Բաբ) մոտերքում
հանդիպեց խաղաղաց բռնակալին (Թաղիա), որը բաղամարդ ղոր-
քով էր և նրանք շատ օրեր պատերազմեցին, ապա Ալլահը նրանց
փախուստի մատնեց և պատահեց հարյուր տասը թվականի
Ջումադա Բ ամսի յոթին, Հինգշաբթի օրը (18 օգոստոս 728):

Ասել է Արու Բառան, լսելով Արդալլա՛հ իրն Ուսայդ ալ-Քիյարիից, թե Մասլաման անցավ Ալանաց դոնով (Բար ալ-Լան) և նրա ղեմ էլյան խազարները, որոնք գոտեմարտեցին նրա Հետ այնքան, մինչև դիչերը անջատեց նրանց և Մասլաման անվնաս վերադարձավ:

Ասել է Իրն ալ-Քալրին, թե Մասլամայի պատերազմը նրանց Հետ մոտավորապես մեկ ամիս տեկց, խիստ անձրևային պայմաններում:

Այդ տարում Մուավիա իրն Հիշամը արշավեց Ռումի երկիրը և գրավեց նրանց բերդերից երկուսը՝ Սիմյան ու ալ-Բուվվան (ալ-Մուվվա):

Ասել է Արու Նալիդը, թե այդ տարում Ուբայդա իբն Արդ ալ-Ռա՛հ-ման ալ-Ջարուանին Սուլայմ ցեղից, եկավ Իֆրիկիա և Օսման իրն Արու Ուրայդային յոթ Հարյուր Հոգով ուղարկեց արշավանքի. նա Հարձակվեց Սիկրիայի Սիրակուզա (Սարակուս) քաղաքի վրա: Նրանք ռախվեցին ու գերի ընկավ նրանց պատրիկը և Ալլահը նրանց պարտության մատնեց:

Այդ տարում մեռավ ալ-Ֆարադդակը, իսկ Ջարիրը* նրանից մեկ ամիս անց:

Այդ տարում մեռավ Վահր իբն Մունարբիհը:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՏԱՍՆՄԵԿ ԹՎԱԿԱՆ

(5 ապրիլ 729 – 25 մարտ 730)

Լջ 341

Այդ տարում Աշրաս իրն Արդալլա՛հ ալ-Սուլամին [ուր] ուղարկեց Թոխարիստանի⁵⁷ Թագավորներին ու նրանք եկան ներկայացան և արշավանք տեղի չունեցավ:

Այդ տարում Հիշամ իբն Աբդ ալ-Մալիք [խալիֆան]⁵⁸ իր եղբորը՝ Մասլամային հանեց Հայաստանի (Արմինիա) ու Ատրպատականի կառավարչի պաշտոնից և նշանակեց ալ-Ջառահ իբն Արդալլա՛հ ալ-Հաքամին⁵⁹ երկրորդ անգամ:

Ասել է Արու Նալիդը, լսելով Արու-լ-Նաթթաբից, թե ալ-Ջառահը երկրորդ անգամ կառավարիչ դարձավ Հարյուր տասնմեկ թվականին ու եկավ Տփղիս (Տաֆլիս) և արշավեց խաղարների մի քաղաքի վրա, որը կոչվում է ալ-Բայդա, գրավեց այն, ապա մեկնեց: խաղարները մեծ բաղմունքյամբ դուրս հավաքեցին խաքանի որդու Հետ ու մտան Հայաստան և խաքանի որդին առաջ շարժվեց ու պաշարեց Արդարիլի⁶⁰ ժողովրդին:

Ասել է Իբն ալ-Քալրին, թե այդ տարում Մուավիա իրն Հիշամը

* Ֆարադդակ. Ջարիր - Օմայան շրջանի ռանաստեղծներ:

ամառային ձախ արշավանք կատարեց [Ռումի երկիրը], սակայն
հեռացավ. ոչ մի թակարդի չհանդիպելով:

Այդ տարում Սաիդ իրն Հիշամը նույնպես ամառային արշավանք
կատարեց Զադիրայից այն կողմ ու հասավ Կեսարիա (Կայսարիյա):

ՀԱՐՑՈՒՐ ՏԱՄՆԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ

(26 մարտ 730 — 14 մարտ 731)

Էջ 442 — 443

Այդ տարում Աշրաս իրն Արդալլահ ալ-Սուլամին արշավեց Ֆար-
դանա և գրոհի հանդիպեց՝ նրան շրջապատեցին թուրքերը: Հիշամ
իբն Աբդ ալ-Մալիք [[սալիֆան] տեղեկանալով այդ մասին, նշանակեց
[կառավարիչ] ալ-Ջունայդ իբն Աբդ ալ-Ռահման ալ-Մուրիին:

Այդ տարում Զառահը հարյուր տասներկու թվականին Պարտա-
վից (Բարդաա) եկավ Ատրպատական և Սաբալանի դաշտում (Մարջ
Սաբալան) բանակ դրեց: Այստեղ կա մի գետ, որի վրա կամուրջ կա-
պեց և դա այսօր կոչվում է Զառահի կամուրջ:

Ասել է Աբու Նալիդը, լսելով Աբու Բառայից, թե Զառահը
տասներկու թվականին գրոհեց Նաքանի որդու դեմ, որը պաշարել էր
Արդաբիլի ժողովրդին: Սաստիկ պատերազմ տեղի ունեցավ և
Զառահն սպանվեց, Ալլահը ողորմի նրան, հարյուր տասներկու
թվականին Ռամադան ամսից ութ օր մնացած (8 դեկտեմբեր 730):

Նազարները նվաճեցին Ատրպատականը և նրանց հեծյալները
ասպատակեցին, մինչև որ հասան Մոսուլի մոտերքը: Նրանք Արդա-
բիլի դեմ քարանետ մեքենաներ (մանջանիկ) օգտագործեցին, իսկ
Արդաբիլի ժողովուրդը կոպում էր նրանց դեմ: Սակայն, երբ պա-
շարումը երկարեց, հանձնեցին այն (քաղաքը): Նազարները մտան,
կոտորեցին ռազմիկներին և նրանց ընտանիքներին գերեվարեցին:

Ասել է Աբու Նալիդը, լսելով Աբու-լ-Նաթթարից, իսկ նա Սուլայմ
ցեղի մի մարդուց, թե Զառահը սպանվել է Արշակում:

Ասել է Աբու-լ-Նաթթարը, թե Զառահը երբ սպանվեց, Հիշամ իրն
Աբդ ալ-Մալիք [[սալիֆան] Սաիդ իբն Ամբ ալ-Հարաչին ուղարկեց և
նրա հետ տվեց արաբ ձիավորներ՝ փոստի (բարիդ) ձիերով: Սաիդ իբն
Ամբը շարժվեց և հասավ Պարտավ:

Ասել է Աբու-լ-Նաթթարը, լսելով Աբու Ալկամա ալ-Սակաֆիից,
իսկ նա՝ Եմեսայի (Հիմս) բնակիչներից՝ մի ծերունուց. թե լսել է Սա-
բիտ ալ-Բահրանիից, թե Հարաչին մեզ մոտ՝ Պարտավ եկավ փոստի
ձիերով և մենք միասին գնացինք Բայլական, իսկ նրանք գնացին
Ատրպատական: Եվ ահա նրանց դեմ դուրս եկավ Նազարների
զորքը, բազում սայլերով, որոնց վրա կային Արդաբիլի բնակիչներից

գերեվարվածներ ու կողոպուտ:

Ասել է Սարիտը, թե Հարաչին ինձ որպես Հետախույզ ուղարկեց և եկա [խաղարնների] ռանակատեղի ու տեսա, որ [գործը] քնած էր: Հնոացա ու նրանց տեղեկացրի: Սա իր ղինակիցներին զարթնեցրեց և Հարձակվեց ու փրկեց սայլերը՝ նրանց վրա եղածներով:

Ասել է Սարիտը, թե նա ինձ ուղարկեց Բայլական քաղաքը և Հիշամ իրն Արդ ալ-Մալիքին գրեց Հաղթանակի մասին, ապա լուր ստացավ. թե Վարզանակերտի կողմերը բազում սայլեր են բերել, որոնց վրա գերեվարվածներ և կողոպուտ կա: Նա գիշերանց Հարձակվեց նրանց վրա և թշնամիներից ով կար, կոտորեց, իսկ սայլերը մտցրեց Վարզանակերտ: Նա Հիշամին գրեց Հաղթանակի մասին:

Նա առաջ խաղաց ու բախվեց խաղարաց բռնակալի (Թադիա) Հետ և Ալլահը նրանց պարտության մատնեց ու բռնակալը փախավ և Հաբաչին ձեռք բերեց նրանց մոտ եղած բոլոր մահճագական գերեվարվածներին և ավարը:

Ասել է Աբու Նալիգը, լսելով Աբու Բառայից, իսկ նա Աբգալլահ իրն Արդալլահ ալ-Ամիրիից, թե Սաիդ իրն Ամր ալ-Հարաչին բախվեց խաքանի որդու Հետ և գիշերանց Հարձակվելով սաստիկ կոտորած տվեց: Նաղարաց բռնակալը փախավ, իսկ Հաբաչին Հաղթանակի մասին գրեց Հիշամ իրն Արդ ալ-Մալիքին:

Ասել է իրն ալ-Քալբին, թե Ջառահը և նրա ղինակիցները նահատակվեցին Արդարիլի դաշտում (Մարջ Արդարիլ)⁶¹: Նա իր եղբորը ալ-Հաջջալ իրն Արդալլահին իրեն փոխանորդ էր նշանակել: Սակայն եկավ ալ-Հարաչին և Ալլահը նրանց պարտության մատնեց ու նրանցից ամեն ինչ ազատեց:

Ասել է իրն ալ-Քալբին, թե Մասլամա իրն Արդ ալ-Մալիքը Հարյուր տասներկու թվականի Շավվալ ամսին (17 դեկտեմբեր 730 – 14 հունվար 731) դուրս եկավ պատերազմի թուրքերի դեմ, երբ սաստիկ անձրև ու ձյուն էր տեղում: Նա անցավ Դարբանդը (ալ-Բաբ), իսկ սա էլ ալ-Թաիին թողել էր, որ կառուցապատի Դարբանդը և ամրացնի և այդ բանի համար զորքեր թողեց: Ապա զորքեր ուղարկեց, որոնք քաղաքներ ու բերդեր գրավեցին և Ալլահի թշնամիները իրենք իրենց կրակով վառեցին իրենց քաղաքներում:

Նույն Հարյուր տասներկու տարում, ըստ Աբու Նալիգի, Ուբայդա իրն Արդ ալ-Ռահմանը Իֆրիկիայից արշավանքի ուղարկեց Սաբիտ իրն Նասիմին, որը Հորդանանի բնակիչներից էր, Հարձակվելու Սիկիլիայի վրա. նա գերեվարեց, ավար վերցրեց և ապահով վերադարձավ:

Իրն ալ-Քալբին ասել է, թե այդ տարում Մուավիա իրն Հիշամը Մալաթիայի կողմից ամառային արշավանք կատարեց [Ռում] և նվաճեց Նարսիանոնը (Նարչանա):

ՀԱՐՑՈՒՐ ՏԱՄԵՐԵՔ ԹՎԱԿԱՆ
(15 մարտ 731 – 2 փետրվար 732)

ԼՂ 344

[Հարյուր] տասներեք տարում Հիշամ [սալիֆան] իր ևղորդը Մասլամային Հայաստանի (Արմինիա) և Ատրպատականի կառավարիչ նշանակեց, Հանելով Սաիդ իրեն Ամր ալ-Հարաշիին: Մասլամա իրեն Արդ ալ-Մալիքը կառավարչի պաշտոնն ստանձնելուց Հետո զնաց և ձերբակալեց Սաիդ իրեն Ամրին, շղթայեց նրան ու բանտարկեց: Սակայն Հիշամը մարդ ուղարկեց ու նրան բանտից դուրս բերեց:

Ասել է Արու Նալիդը, լսելով Աբու Բառայից, թե Մասլաման ևկավ և Հիդանի (Հայդան) ժողովրդին Հաշտություն առաջարկեց, սակայն մերժեցին և նա կոտորեց նրանց: Նրանք ևրաշխավորադիր (աման) խնդրեցին և նա ևրդվեց, որ նրանցից մի մարդ կամ մի շուն չի սպանի: Նրանք Հանձնվեցին, իսկ նա բոլորին կոտորեց բացի մի մարդուց և մի շնից ու գրավեց բերդը: Նա շարժվեց դեպի Սուրան ևրկիրը, որի թագավորը Հաշտություն խնդրեց և նա Հաշտություն կնքեց նրա Հետ, ինչպես նաև Մասկաթի (Մազքութը) ու Կուրի (ալ-Քուտ) ժողովրդի Հետ:

Մասլաման բախում ունեցավ Նաքանի Հետ և սաստիկ պատերազմ տեղի ունեցավ, ապա Մասլաման Հեռացավ ու զնաց Ղազայա և խազարների դորքերը պաշարեցին նրան, սաստիկ պատերազմից Հետո Ալլահը խազարներին փախուստի մատնեց, իսկ Նաքանը փախավ:

Ասել է Արու Նալիդը, լսելով Արու-լ-Նաթթարից, թե ևր Մասլաման ևկավ, խազարները նրա դեմ դրոհեցին և Մասլաման չանդրադարձավ այդ բանին, մինչև որ նրան Հայտնեցին և նա պատերազմեց նրանց դեմ, սակայն գիշերը խանգարեց նրանց: Մահմեդականները ամբողջ գիշերը մնացին գոռում դռնները արձակելով: Նաղարները Հեռացան, իսկ Մասլաման վերադարձավ ու նրա փոխարեն նշանակվեց Մարուան իրեն Մուհամմադը:

Այս բոլորը կատարվել էր Հարյուր տասներեք թվականին:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՏԱՄԵՐՈՐՍ ԹՎԱԿԱՆ
(3 մարտ 732 – 20 փետրվար 733)

ԼՂ 345

Այդ տարում Հիշամ իրեն Արդ ալ-Մալիք [սալիֆան] Մասլամա իրեն Արդ ալ-Մալիքին Հանեց Հայաստանի (Արմինիա), Ատրպատականի ու Զադիրայի կառավարչի պաշտոնից և նշանակեց Մարուան իրեն

Մուհամմադին, հարյուր տասնչորս թվականի Մուհառամ ամսի (3 մարտ – 1 ապրիլ) սկզբին:

Ասել է Աբու Նալիդը, լսելով Աբու-լ-Բառայից, թե Մարուանը եկավ հարյուր տասնչորս թվականին, մինչև որ անցավ ալ-Ռամմ գետը և արչավեց սլավոնների (սակայիբա) դեմ ու կոտորեց:

Ասել է Իրն ալ-Քալրին, թե այդ տարում Մուավիա իրն Հիչամը արչավեց Ռումի երկիրը: Արգալլահ իրն ալ-Բաթթայր գործքով ընդհարվեց Կոստանդինի (Կուսթանթին) հետ և Ալլահը փախուստի մատնեց թշնամուն, իսկ Կոստանդինը գերի բնկավ:

Էջ 346

Այդ տարում Մասլամա իրն Հիչամը արչավեց Ռումի երկիրը Զադիրայից այն կողմ, զնալով, մինչև որ հասավ Կեսարիա (Կայսարիյա):

ՀԱՐՑՈՒՐ ՏԱՄՆՀԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ (21 փետրվար 733 – 9 փետրվար 734)

Էջ 346

Այդ տարում Մուավիա իրն Հիչամը Ռամադան ամսին (15 սեպտեմբեր – 13 նոյեմբեր 733) արչավեց ու հասավ մինչև Պափղագոնիա (Աֆլաջունիա)⁶²:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՏԱՄՆՑՈԹ ԹՎԱԿԱՆ (19 մայիս 725 – 7 մայիս 726)

Էջ 348

Ասել է Աբու Նալիդը, լսելով Աբու-լ-Բառայից, թե այդ տարում Մարուան իրն Մուհամմադը, որը Հայաստանի, Ատրպատականի կառավարիչ էր, երկու գործ ուղարկեց Կովկասյան լեռները: Զորքերից մեկը գրավեց ալաններից երեք բերդեր, իսկ մյուս գործը պաշարեց Տուման շահին: Տուման շահը իջավ ու հպատակվեց Մարուան իրն Մուհամմադին: Մարուանը նրան ուղարկեց Հիչամ Աբդ ալ-Մալիքի մոտ: Սակայն Հիչամը ետ ուղարկեց նրան և Մարուանը նորից նստեցրեց նրան իր թագավորութան մեջ:

Ասել է Իրն ալ-Քալրին, թե այդ տարում Մուավիա իրն Հիչամը արչավեց Ռումի երկիրը, մինչև որ հասավ Սայբարա և նրա հեծյալ ջոկատները հասան Սարդա և գերեվարեցին:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՏԱՄՆՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ
(20 Հունվար 736 — 7 Հունվար 737)

Այդ տարում Մարուան իրն Մուհամմադը արչավանք կատարեց Հայաստան ու մտավ Վրթանեսի (Վարտանիս, Վարտանիս) հողը երեք դռներից և Վրթանեսը փախավ խաղարների մոտ՝ թողնելով ամրոցը: Մարուանը նրա առջև քարանետ մեքենաներ դրեց: Խումրիների ակիչները սպանեցին Վրթանեսին ու նրա գլուխն ուղարկեցին Մարուանին: Մարուանը Վրթանեսի գլուխը ցուցադրեց ամրոցի ընակիչներին և նրանք իջան հանձնվեցին Մարուանին, որը կոտորեց ռազմիկներին ու ղեկավարեց նրանց ընտանիքները:

Այդ տարում Մուավիա իրն Հիշամը արչավեց Ռումի երկիրը:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՏԱՄՆԻՆԸ ԹՎԱԿԱՆ
(3 Հունվար — 28 դեկտեմբեր 737)

Էջ 349

Այդ տարում Մարուան իրն Մուհամմադը դրոհող արչավանք կատարեց և մտավ Ալանաց դռները: Նա անցավ ամրոց՝ Ալանաց երկիրը, այնպես որ նրանից դուրս եկավ դեպի խաղարաց երկիրը: Անցավ Բալանջարով ու Ամմանդարով և հասավ սլ-Բայդա, ուր լինում էր Խաքանը, սակայն Խաքանը փախավ:

Այդ տարում Մուավիա իրն Հիշամը արչավեց Ռումի երկիրը և հասավ Բուլոնիա (Բուլունիա): Սուլայման իրն Հիշամը նույնպես արչավեց Ռումի երկիրը՝ Զազիրայի կողմից:

Այդ տարում Արդ ալ-Մալիք իրն Մարուանը իրն Մուհամմադը սպանեց Հազար Թարխանին և նրա բոլոր զինակիցներին Հայաստան երկրում:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՔՍԱՆ ԹՎԱԿԱՆ
(29 դեկտեմբեր 737 — 16 դեկտեմբեր 738)

Էջ 350

Մասլամա իրն Հիշամը արչավեց Ռումի երկիրը:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՔՍԱՆՄԵԿ ԹՎԱԿԱՆ
(18 դեկտեմբեր 738 – 6 դեկտեմբեր 739)

ՄՈՒՀԱՄՄԱԴ ԻԲՆ ՄԱՐՈՒԱՆԻ ԱՐՇԱՎԱՆՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ

ԼՂ 351 – 352

Այդ տարում Մարուան իրն Մուհամմադը Հայաստանից արչավանք կատարեց, երբ նրա կառավարիչն էր: Նա հասավ Բայտ ալ-Սարիը (Գահի տունը) ամրոցը⁶³, կոտորեց ու գերեզմարեց: Ապա եկավ մի ուրիշ բերդ, կոտորեց ու գերեզմարեց: Մտավ Ղումիկ, որը մի բերդ է, ուր կա թագավորի տունը և այնտեղ կա թագավորի գահը (սարիր): Թագավորը դուրս եկավ ու փախավ մինչև այն բերդը, որ կոչվում է Պայդաջ, ուր կա ոսկե գահը: Մարուանն այնտեղ մի ձմեռ ու ամառ անցկացրեց և Հաշտության պայմանագիր կնքեց տարեկան հաղար դյուխ [անասուն] և հարյուր հազար մոզ [ցորեն] տալու պայմանով: Մարուանը գնաց մտավ Տումանի երկիրը և Տումանը՝ նրա թաղավորը Հաշտություն կնքեց նրա հետ: Գնաց Մարուանը և մտավ Զարիքրան (Զարուրիքրան) երկիրը, որի թագավորը Հաշտություն կնքեց: Ապա Մարուանը եկավ Համդին (Պումրին), որի թագավորը մերժեց Հաշտություն կնքել: Նա կովեց Համդինի բերդերից մեկի դեմ մեկ ամիս, ապա ավերեց Համդին երկիրը և Համդինը Հաշտություն խնդրեց և նա տվեց Հաշտություն (սուլհ): Ապա Մարուանը եկավ Մասդար երկիրը և Հաշտությամբ նվաճեց, գրավեց Քիրանը և Թարսարանի ու Ֆիլանի ժողովուրդը Հաշտություն կնքեց:

[Հարյուր] քսանմեկ թվականին Մասլամա իրն Արդ ալ-Մալիքը ամառային արչավանք կատարեց ու գնաց հասավ Մալաթիա:

Այդ տարում սպանվեց Բաթթալը Ռումի երկրում:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՔՍԱՆԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ
(7 դեկտեմբեր 739 – 25 նոյեմբեր 740)

ԼՂ 353

Ինձ պատմել է Արու-լ-Յակդանը, թե այդ տարում Մուավիա իրն Հիշամը արչավել է Ռումի երկիրը, իսկ Սուլայման իրն Հիշամը արչավել ու պաշարել էր բոլոր հռոմեաներին և մահմեդականները խիստ սով և գների սղություն ունեցան:

ԼՂ 354

Մուհամմադ իրն Հիշամը ամառային արչավանք կատարեց:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՔՍԱՆԵՐԵՔ ԹՎԱԿԱՆ
(26 նոյեմբեր 740 – 14 նոյեմբեր 741)

ԼՋ 354

Այդ տարում Սուլայման իրն Հիշամը ամառային արչավանք (սաիֆա) կատարեց:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՔՍԱՆՀԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ
(4 նոյեմբեր 742 – 24 հոկտեմբեր 743)

ՀԻՇԱՄ ԻԲՆ ԱԲԴ ԱԼ-ՄԱԼԻՔԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՋՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԼՋ 360

Ամառային արչավանքը (սաիֆա) – Այն գլխավորել է Մասլամա իբն Աբդ ալ-Մալիքը, ապա Հիշամի Երկու որդիները՝ Մուավիան ու Սուլայմանը:

ԼՋ 361

Հայաստան (Արմինիա) – Երբ Յազիդ [(սաիֆան) մեռավ, նրա կառավարիչն էր ալ-Ջառահ իբն Արդալլահ ալ-Հաքամին, որին Հիշամ [(սաիֆան) հաստատեց: Սակայն Հարյուր յոթ թվականին Հեռացրեց նրան և նշանակեց Մասլամա իբն Աբդ ալ-Մալիքին, ապա նրան ևս Հեռացրեց [Հարյուր] ինը թվականին ու Երկրորդ անգամ կառավարիչ նշանակեց Ջառահին: Ջառահն սպանվեց Հարյուր տասներկու թվականին և նա (Հիշամը) կառավարիչ նշանակեց Ասիդ իբն Ամր ալ-Հարաշիին, ապա [Հարյուր] տասներեք թվականին Հեռացրեց ու նշանակեց Մասլամա իբն Աբդ ալ-Մալիքին: Երբ Մասլաման վերադարձավ, իրեն հաջորդ նշանակեց Մարուան իբն Մուհամադին: Վերջինս կառավարչի պաշտոնն ստանձնեց Հարյուր տասնչորս թվականի սկզբին:

**ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԸ ՀԻՇԱՄ ԻԲՆ ԱԲԴ ԱԼ-ՄԱԼԻՔԻ
ԻՇՆԱՆՈՒԹՅԱՆ ՕՐՈՔ**

Ասորիքի առաջապահ պահակազորքի (չուրթա) պետը – Քաար իբն Համիդ ալ-Ուրսիին հաստատեց տասներեք տարի, ապա նրան Հայաստանի կառավարիչ նշանակեց, իսկ առաջապահ պահակազոր–

րի (չուրթա) պետ նշանակեց Յաղիդ իրն Յաալա իրն Դախմ ալ-Աբ-սիին:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՔՍԱՆՎԵՑ ԹՎԱԿԱՆ
(25 Հոկտեմբեր 743 – 12 Հոկտեմբեր 744)

ՎԱԼԻԴ ԻՐՆ ՑԱՋԻԴԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

Էջ 367

Ջաղիրա, Հայաստան (Արմինիա), Ատրպատական – Մարուան իրն Մուհամմադ իրն Մարուանը մինչև Վալիդի սպանությունը: Մարուանը Հայաստանի ու Ատրպատականի վրա իրեն փոխանորդ նշանակեց Ասիմ իրն Արդալլահ իրն Յաղիդ ալ-Հիլալիին⁶⁴ ու մեկնեց Ասորիք:

Ամառային արշավանքի [ղեկավարը] – ալ-Ղամր իրն Յաղիդ իրն Արդ ալ-Մալիք իրն Մարուանը:

ՍԱԻԴ ԻՐՆ ԲՈՒՀԴՈՒԼԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ ԶԱՋԻՐԱՑՈՒՄ

Էջ 371

Այդ տարում, այսինքն Հարյուր քսանվեց թվականին, Սաիդ իրն Բուհլուլը, որը Նիմր իրն Կասիթ ցեղից էր, ապստամբեց Ջաղիրայում Շաաբան ամսին (19 մայիս – 16 Հունիս), ապա կտրեց Տիգրիսը և անցավ Կարդա: Առաջ խաղաց և պաշարեց Մոսուլի գավառներից Մարջը: Սաիդի մոտ Հավաքվեցին մոտավորապես Հինգ Հարյուր մարդ և նա պաշարեց Առոսուլը:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՔՍԱՆՑՈԹ ԹՎԱԿԱՆ
(13 Հոկտեմբեր 744 – 2 Հոկտեմբեր 745)

**ՄԱՐՈՒԱՆ ԻՐՆ ՄՈՒՀԱՄՄԱԴԻ ԽԱԼԻՖԱ ԴԱՌՆԱԼՈՒ
ՀԱՎԱՏԱՐՄՈՒԹՅԱՆ ԵՐԴՈՒՄ ՍՏԱՆԱԼԸ (ԲԱՏԱԱ) ԵՎ ԻՐԲԱՀԻՄ
ԻՐՆ ԱԼ-ՎԱԼԻԴԻ ՀԱՆՎԵԼԸ**

Էջ 382

Այդ տարում կատարվեց խռովությունը (ֆիտնա):

Ասել է Իսմաիլ իրն Իբրահիմը, թե Վալիդ իրն ալ-Վալիդը սպանվեց, երբ Մարուան իրն Մուհամմադ իրն Մարուանը Հայաստանի

(Արմինիա) կառավարիչն էր: Երբ նա լսեց Վալիդի սպանության մասին՝ մարդկանց կոչ արեց իրեն հավատարմության երդում (րայաա) տալ, որպես մահմեդականների կողմից ընդունվածի և նրան երդում տվեցին: Երբ նա լսեց Յազիդ իրն Վալիդի մահը, ևս կոչ արեց Կայս և Ռաբիա ցեղերին և Կայսից պահանջեց քսանվեց հազար [ռազմիկ] և Ռաբիայից յոթը հազար [ռազմիկ] և տվեց նրանց ռոճիկները: Կայսի վրա [հրամանատար] նշանակեց Իսհակ իբն Մուսլիմ ալ-Ուկայլիին, իսկ Ռաբիայի վրա՝ ալ-Մուսավիր իբն Ուկրային: Ապա մեկնեց Ասորիք և Ջազիրայի վրա իրեն փոխանորդ նշանակեց իր եղբորը՝ Աբդ ալ-Ազիզ իբն Մուհամմադ իբն Մարուանին:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՔՍԱՆՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ (3 հոկտեմբեր 745 — 31 սեպտեմբեր 746)

ԲԻՍԹԱՄ ԻԲՆ ԼԱՅՍ ԱԼ-ՍԱԱԼԱԲԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆՈՒՄ

էջ 381-382

Այդ տարում, որ հարյուր քսանութ թվականն է, Բիսթամ իրն Լայս ալ-Մաալաբին, որը Ջայդ ցեղից էր, Ատրպատականում ապստամբեց: Նա [Աբբասյանների կողմնակից] Բայհասիների կարծիքին էր և սպանեց Մարուանի նշանակած կառավարչին: Ապա եկավ Բալադ մոտավորապես քառասուն մարդկանցով: Նրա դեմ դուրս եկավ Յահիա իբն Աբու-լ-Հուռ Մոսուլի գործով, իսկ նա հաղթեց նրանց, ապա եկավ Կարդա, ուր նրա կողքով անցավ Ասորիքի մարդկանցից բազմացած մի ավազակախումբ հազար հոգուց ավելի, սակայն նա գիշերային հարձակումով կոտորեց նրանց: Ապա գնաց Մծբին (Նասիրին) և այնտեղ սպանեց Շայբանի ցեղից մի մարդու, որը կոչվում էր Թարիկ ալ-Ահդաբ: Ապա գնաց Հայաստան և Ատրպատական և Ասիմ իբն Ջայդր իր եղբորը՝ Աբդ ալ-Մալիքին վեց հազար գործով ուղարկեց նրա դեմ, իսկ ինքը (Բիսթամը) ուներ մոտավորապես երկու հարյուր մարդ, սակայն նա սպանեց Աբդ ալ-Մալիքին ու նրան ընկերացողների ղյուլսները կտրեց: Դրանից հետո գնաց Շահրադուր, ուր կար Մարուանի նշանակած կառավարիչ Ջիդար իբն Կայսը:

ՀԱՐՑՈՒՐ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ
(20 օգոստոս 749 – 3 օգոստոս 750)

ՄԱՐՈՒԱՆ ԻՐՆ ՄՈՒՀԱՄՄԱԴԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՋՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԼՋ 407

Հայաստան (Արմինիա) – Մարուանը Վալիդ (Սալիֆայի) սպանու-
թյան ժամանակ հեռացել էր Հայաստանից և թողել Ասիմ իրն
Արդալլահ իրն Յազիդ ալ-Հիլալիին: Դահհաք իրն Կայսր ուղարկեց
Մուսաֆիր իրն ալ-Կասսարին, որն սպանեց Ասիմ իրն Արդալլահին:
Լուրը հասավ Մարուանին և նա կառավարիչ նշանակեց Աբդալլահ
իրն Մուսլիմին, որը մեռավ: Ապա նա (Մարուանը) կառավարիչ նշա-
նակեց Իսհակ իրն Մուսլիմին, սակայն Իսհակն ապստամբեց և Պար-
տավի ժողովուրդը ընտրեց Մուսաֆիր իրն Բուջայրին, մինչև որ հան-
գես եկավ Արու-լ-Արրաս (Սալիֆան)⁶⁵:

ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԸ

ԼՋ 408-409

Մարուանի առաջապահ սլահակազորքի հրամանատարն էր
Քաուսար իրն ալ-Ասուադ ալ-Ղանավին:

Նամակների քարտուղարը – Աբդ ալ-Համիդ ալ-Քաբիր:

Փոքր կնիքը (կնքապահ) – Աբդ ալ-Աալա իրն Մայմուն իրն Միհ-
րան:

Ոսլիֆայության կնիքը (կնքապահ) – իր մաուլաներից մեկը:

Սենեկապետը (հաջիբ) – Սակլաբ, որը կոչվում էր Միկլաս, նրա
մաուլաներից:

Ոսլիֆայի նամակների [քարտուղար] – Յահիա իրն Բաքիր իրն
Արու Ռիբահ իրն Արու Ամարա:

ՍԱՖՖԱՀԻ⁶⁶ ԽԱԼԻՖԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀԱՐՑՈՒՐ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԵՔ ԹՎԱԿԱՆ
(9 օգոստոս 750 – 29 հուլիս 751)

ԼՋ 410

Այդ տարում Ռումի բռնակալ (Թադիա) Կոստանդինը՝ Լևոնի որդին
(Կուսթանթին իրն Ալյուն) հարձակվեց, պաշարեց Մալաթիան և նրա

ղեմ՝ կատաղի պատերազմ եղավ: Նա սեղմեց նրանց այն աստիճանի, որ Հանձնվեցին երաշխավորագիր (աման) խնդրելով: Նա կործանեց քաղաքը, մայր մզկիթը և կառավարչի նստավայրը (ղար ալ-խարա), իսկ մահմեդական բնակչությանը ձիավորների ընկերակցությամբ իրենց տեղերը հասցրեց:

Այդ տարում Արու-լ-Աբբաս (խալիֆան) Մուհամմադ իրն ալ-Նադր իբն Յարիմ ալ-Հիմյարիին արչավանքի ուղարկեց և նա հասավ Տիանա (Թուալա, Թուանա) Ռումի երկրում:

ՀԱՐՑՈՒՐ ԵՐԵՍՈՒՆՉՈՐՍ ԹՎԱԿԱՆ

(30 Հուլիս 751 – 17 Հուլիս 752)

ԼՋ 411

Այդ տարում Արու-լ-Աբբաս (խալիֆան) մայրաքաղաքը Քուֆայից փոխադրեց ալ-Անբար:

Այդ տարում Արդալլահ իբն Ալին, որն Ասորիքում էր, արչավանքի ուղարկեց ալ-Հարիս իբն Աբդ ալ-Ռահման ալ-Հարաշիին, իսկ Հոռոմները Քուսան (Քուսան)⁶⁷ պատրիկի գլխավորությամբ նրա ղեմ դուրս եկան, Հարյուր երեսունչորս թվականի Ջումադա Բ ամսին (25 դեկտեմբեր 751 – 22 Հունվար 752): Մուկատիլ իբն Հաքիմ ալ-Անաքին իր որդուն՝ Մուխալլադ իբն Մուկատիլին ուղարկեց, որը Հոռոմների Հևտ բախվեց Չորրորդ Արմինիայում⁶⁸, Մուխալլազը փախուստի մատնվեց, իսկ դորքը Հանձնվեց:

ԱՐՈՒԼ-Լ-ԱՐԲԱՍ (ԽԱԼԻՖԱՅԻ) ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԼՋ 414

Ջազիրա – Երբ Մարուանը Ջաբի⁶⁹ [ճակատամարտում] պարտվեց, Արդալլահ իբն Ալին մտավ Ջազիրա, ապա իր փոխարեն թողեց Մուսա իբն Քաաբ ալ-Մարային: Հետո Արու-լ-Արբաս (խալիֆան) իր եղբորը՝ Արու Ջաաֆարին⁷⁰ նշանակեց Ջազիրայի, Հայաստանի (Արմինիա) և Ասորպատականի կառավարիչ: Ապա Հրամայեց նրան զնալ Մեքքա՝ ուխտագնացության և նա զնաց՝ փոխանորդ թողնելով Մուկատիլ իբն Հաքիմ ալ-Անաքիին, որը մնաց մինչև Արու-լ-Արբասի մահը:

Ամառային արչավանքների (Բյուզանդիա) Հրամանատարներն էին՝ ալ-Նադր իբն Յարիմը և ապա Սալիհ իբն Ալին:

ՀԱՐՑՈՒՐ ԵՐԵՍՈՒՆՑՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ
(27 Հունիս 754 – 15 Հունիս 755)

ԼՁ 416

Այդ տարում Սմբատը (Սինրադ) Ռեյի բնակիչներին պաշարի հրահրեց և նրանք ապստամբեցին:

ՀԱՐՑՈՒՐ ԵՐԵՍՈՒՆՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ
(16 Հունիս 755 – 4 Հունիս 756)

ԼՁ 417

Այդ տարում Մուլաբբադ իրեն Հարմալան, Արու Ռաբիա ցեղից, Մոսուլում ապստամբեց: Արու Ջաաֆարը նրա դեմ ուղարկեց Ուադիմ իրեն Ուուդայմային, որը սպանեց նրան: Ասվում է, որ Մուլաբբադը ապստամբեց Հարյուր Երեսունյոթին:

Այդ տարում Սալիհ իրեն Ալին արչավեց և պաշարեց Դաբիկը: Եկավ Կոստանդինը՝ Լեոնի որդին, Ռումի բռնակալը, Հարյուր Հաղարով և Սալիհը բախվելով նրա հետ կոտորեց ու գերեզմարեց և ապահով դուրս եկավ:

ՀԱՐՑՈՒՐ ԵՐԵՍՈՒՆԻՆԸ ԹՎԱԿԱՆ
(5 Հունիս 756 – 24 մայիս 757)

ԼՁ 418

Ջաաֆար իրեն Հանդալան դուրս եկավ արչավանքի և հասավ Մալաթիա, որը ավերակ էր և այնտեղ բանակ դրեց: Դուրս եկավ Մալաթիա նաև Աբդ ալ-Վահիդը, որը ցանեց ու շատ կիր եփեց [փոռում], ապա վերադարձավ: Եկավ [Ռումի] բռնակալը և վառեց ցանքսերը:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՔԱՌԱՍՈՒՆ ԹՎԱԿԱՆ
(25 մայիս 757 – 13 մայիս 758)

ԼՁ 418

Այդ տարում Հավատացելոց իշխան (ամիր ալ-մումինին) Աբու Ջաաֆարը զրեց Ասլիհ իրեն Ալիին, հրամայելով վերակառուցել Մամեստիա (Մասսիսա) քաղաքը: Նա ուղարկեց Ջիբրիլ իրեն Ցահիային, որը եկավ ու ճամբար դրեց նրա կողքին, մինչև որ կառուցեց այն: Նա

այդ գործն ավարտեց հարյուր քառասունմեկ թվականին:

Այդ տարում Արու Զաաֆարը (յսալիֆան) ուղարկեց Արդ ալ-Վահհաթ իրն Իրրահիմ իրն Մուհամմադ իրն Ալիին, որ վերականգնեց Մալաթիան: Նա այնտեղ մնաց մեկ տարի, մինչև որ կառուցեց ու մարդկանց բնակեցրեց:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՔԱՌԱՍՈՒՆՉՈՐՍ ԹՎԱԿԱՆ

(11 ապրիլ 761 – 31 մարտ 762)

ԼՁ 421

Այդ տարում Սալիհ իրն Ալին ուղարկեց Մասլամա իրն Յահիային՝ Զիբրիլ իրն Յահիայի Լեբրոր, որը վերականգնեց Աղանա ամրոցը⁷¹:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՔԱՌԱՍՈՒՆՀԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ

(1 ապրիլ 762 – 20 մարտ 763)

ԼՁ 421

Այդ տարում Սալիհ իրն Ալին Իսա իրն Քասիր ալ-Նակկաչին նշանակեց [գորքի] հրամանատար: Սա արչավեց Սելեկիա (Սալուկիա), ապա Եկավ Տիանա (Թուանա), ապա Կարմա և կոտորեց ու գերեզմանեց:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՔԱՌԱՍՈՒՆԻՆԸ ԹՎԱԿԱՆ

(16 փետրվար 766 – 5 փետրվար 767)

ԼՁ 424

Այդ տարում Աբու Զաաֆար [յսալիֆան] Հասան իրն Կահթարային⁷² ուղարկեց արչավանքի: Նա Եկավ Կամալս⁷³ (Քամալս), որը Զազիրայի Երկրում է: Նրան [բերդի մարդիկ] դիմադրեցին և նա ձեռնունայն վերադարձավ:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՀԻՍՈՒՆԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ

(14 հունվար 769 – 3 հունվար 770)

ԼՁ 426

Ամառային արչավանքը (սաիֆա) կատարեց Արդ ալ-Վահհար իրն

Իրրահիմ իրն Մուհամմադը, որը սակայն թշնամու երկիր չկարողացավ մտնել:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՀԻՍՈՒՆԵՐԵՔ ԹՎԱԿԱՆ
(4 հունվար 770 – 23 դեկտեմբեր 771)

ԼՁ 427

Ամառային արշավանքի (Բյուղանդիա) հրամանատարն էր Մաալուֆ իրն Յահիան, որը չկարողացավ թշնամու երկիրը մտնել:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՀԻՍՈՒՆՋՈՐՍ ԹՎԱԿԱՆ
(24 դեկտեմբեր 770 – 12 դեկտեմբեր 771)

ԼՁ 427

Արու Զաաֆար [յսալիֆան] ամառային արշավանքի հրամանատար նշանակեց Զուֆար իրն Ասիմ իրն Աբդալլահ իրն Ցադիդ ալ-Հիլալին և նա մտավ Մամեստիա, ապա հասավ ալ-Կուզդա: Նա իր ձիավոր քոկատները ցրեց ամեն կողմ և ավար վերցնելով դուրս եկավ (վերադարձավ) Մարաշի լեռնանցքից:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՀԻՍՈՒՆՀԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ
(13 դեկտեմբեր 771 – 1 դեկտեմբեր 772)

ԼՁ 427

Այդ տարում Շիհար իրն Աբդալլահը ծովակալն էր:

Այդ տարում Ցադիդ իրն Ուսայդ ալ-Սուլամին դուրս եկավ արշավանքի և զա կոչվում է Դան Կիչա արշավանքներ Ուազարաց ծովի⁴ կողմերում:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՀԻՍՈՒՆՎԵՑ ԹՎԱԿԱՆ
(2 դեկտեմբեր 772 – 20 նոյեմբեր 773)

ԼՁ 428

Զուֆար իրն Ասիմ ալ-Հիլալին արշավեց Ռումի երկիրը, ասպատակեց Կանքան ու Իկոնիան (Կունիա):

ՀԱՐՑՈՒՐ ՀԻՍՈՒՆՑՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ
(21 նոյեմբեր 773 – 10 նոյեմբեր 774)

Ամառային արշավանք կատարեց Յաղիղ իրեն Ուսայդ ալ-Սուլամին, ավար վերցրեց և ապահով վերադարձավ:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՀԻՍՈՒՆՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ
(11 նոյեմբեր 774 – 30 հոկտեմբեր 775)

Էջ 429

Եվ Հաջողութուն ունեցավ իրեն Հումայդը, որը Մաայուֆ իրեն Յահային ուղարկել էր Ռում արշավանքի: Սա հարձակվեց Հադասի լեռնանցքից և ապահով վերադարձավ Դարբ ալ-Ռահիբից (վանականի լեռնանցք):

ՀԱՐՑՈՒՐ ՎԱԹՍՈՒՆ ԹՎԱԿԱՆ
(19 հոկտեմբեր 776 – 8 հոկտեմբեր 777)

Էջ 430

Ամառային արշավանքի հրամանատարն էր Սումամա իրեն ալ-Վալիդ իրեն ալ-Կասկաա իրեն Նալիդ ալ-Աբսին, որը ավար վերցրեց ու գերեվարեց:

Այդ տարում մեռավ Նալիֆա իրեն Նայյաթը:

ԱՐՈՒ ԶԱԱՖԱՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

Էջ 433

Ջադիրա - Արու Ջաաֆարը [խոսարքա] նշանակել էր Մուկատիլ իրեն Հաքիմ ալ-Աքքիին Աբու-լ-Աբբասի [սալիֆայության օրոք: Արու-լ-Աբբասի մահվանից հետո Աբդալլահ իրեն Ալին հարձակվեց ու պաշարեց Մուկատիլ իրեն Հաքիմին Նաոան քաղաքում, որը հաշտության պայմանագրով հանձնվեց: Աբու Ջաաֆար [խալիֆան] Արու Մուսլիմին ուղարկեց Աբդալլահ իրեն Ալիի դեմ: Նրանք պատերազմեցին Մծրինում հարյուր երեսունյոթ թվականի Ջումադա ամսին (23 հոկտեմբեր - 21 նոյեմբեր 754): Աբդալլահ իրեն Ալին պարտվեց և Արու Ջաաֆարը Ջադիրայի կառավարիչ նշանակեց Մուսարիկ իրեն ալ-Ակկարին, ապա կառավարիչ դարձան Հումայդ իրեն Կահթարան, ալ-

Արրաս իրն Սուհասմադ իրն Ալի իրն Ուրայդալլահ իրն Աբրասը,
Մուսա իրն Սուլայմը, որը խորասանի բնակիչներից է և Մուսա իրն
Սուսաուրը՝ Եմենի [ցեղի] մատույան:

ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԸ

[.....]

ԼՋ 435-436

Առաջապահ դորքի հրամանատարը - Արու Ջաաֆարը նշանակեց
Արւլ ալ-Ջարրար իրն Արդ ալ-Ռահման ալ-Ադդիին [.....]

Նամակագրության վրա (ալ-ռասաիլ) - Աբու Այյուբ ալ-
Մաուրիյանին:

Հարկերի քարտուղարը (քատիբ ալ-խարաջ) - Յադիդ իբն ալ-
Ֆայդի:

Նվաճումների նամակագրությունը (ռասաիլ ալ-ֆուտուհ) -
Արդալլահ իրն Հուժայդ:

Արքունի գանձարաններ (րույուտ ալ-ամուալ) - Աբբան իրն
Սադական մինչև Արու Ջաաֆարի մահը:

Գանձարաններ (խադաին, պահեստներ) - Սուլայման իրն
Մուջալիդը, որի մահվանից հետո պաշտոնը վերցրեց Լոբորորդին՝
Իրրահիմ իրն Սալիհ իրն Մուջալիդը՝ մինչև Աբու Ջաաֆարի մահը:

խորասանի, [Ռումի] Լրկիրն ու նրա տիրույթները ամառային
արշավանքների դիվանը - Արդ ալ-Մալիք իբն Հուժայդ [.....]

Ջորքի (ջունդ) վերսկսացությունը - Իսհակ իրն Սալիհ իրն
Մուջալիդ:

Կնիքի դիվանի (դիվան ալ-խատամ) վրա - Աբու Մանսուր ալ-
Քատիբը (քարտուղար) խորասանի բնակիչներից:

Սենեկապետը (հաջիբ) - Իր (Մանսուրի) մատույաններից՝ Իսա իրն
Նաջիհը, ապա Արու խասիբը և Ռաբիան և վերջապես [գահաժա-
ռանդ] Մահդին:

ՄՈՒՀԱՄՄԱԴ ԱԼ-ՄԱՀԴԻԻ ԽԱԼԻՖԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀԱՐՑՈՒՐ ՎԱԹՍՈՒՆՄԵԿ ԹՎԱԿԱՆ

(9 հոկտեմբեր 777 - 27 սեպտեմբեր 778)

ԼՋ 436

Այդ տարում Միքայել (Միխայիլ) պատրիկը Հադասի լեռնանցքի
կողմից հարձակվեց ու հասավ Հիրտանա լեռնանցքը, հաղթեց
բնակիչներին, ապա եկավ Անգուրան գյուղը, կոտորեց, գերեվարեց ու

կրակով այրեց: Հետո եկավ Մարաշ. ուր Իսա իրն Ալին կայազոր էր դրել: Նրա (Միքայելի) դեմ դուրս եկավ Սալիմ ալ-Բուրնուսին ու կռվեց. սակայն ոչ մի արդյունքի չհասավ: Ապա եկավ Պիրամոս (Ջայհան)⁷⁵ գետը: Սուլամա իրն ալ-Վալիդը. որ ուղղի էր դուրս եկել. Ռումի դեմ ուղարկեց Մալալա իրն Հիքմային Միքայելին հետապնդելու և հասավ նրան լեռնանցքի մոտ, սակայն Մալալան ու զինակիցները պարտվեցին:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՎԱԹՍՈՒՆԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ (28 սեպտեմբեր 778 – 16 սեպտեմբեր 779)

Էջ 437

Այդ տարում ալ-Հասան իրն Կահթարան արշավեց և հասավ Բաթ-նա: Նա իր Հեծյալ ջոկատներն ամեն կողմ ուղարկեց և կործանեց ու գերեվարեց: Նա իր որդուն՝ Մուհամմադ իրն ալ-Հասանին ուղարկեց Ամորիոն (Ամմուրիյա), ապա ինքը՝ Հասանը, ևս հասավ ու նրանց միջև ընդհարում տեղի ունեցավ, ապա նա հեռացավ:

Այդ տարում Մուհամմարաներն⁷⁶ ապստամբեցին Վրկանում (Ջուրջան):

ՀԱՐՑՈՒՐ ՎԱԹՍՈՒՆԵՐԵՔ ԹՎԱԿԱՆ (17 սեպտեմբեր 779 – 5 սեպտեմբեր 780)

Այդ տարում [ապագա] հավատացելոց իշխան Հարունն⁷⁷ իր հոր [սալիֆայության օրոք ամառային արշավանք կատարեց, մեծ թվով գերեվարեց և ձեռք բերեց տնային կահկարասի ու ապրանքներ:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՎԱԹՍՈՒՆՉՈՐՍ ԹՎԱԿԱՆ (6 սեպտեմբեր 780 – 25 օգոստոս 781)

Էջ 438

Այդ տարում Աբդ ալ-Քաբիր իրն ալ-Համիդ իրն Աբդ ալ-Ռահման իրն Յադիդ իրն ալ-Նաթթաբը ամառային արշավանք կատարեց [Ռում] ու պարտվեց: Մահդին նրա վրա զայրացավ ու բանտարկեց Մաթրակում և կամեցավ սպանել նրան:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՎԱԹՍՈՒՆՀԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ
(26 օգոստոս 781 — 14 օգոստոս 782)

Այդ տարում [ապագա] հավատացելոց իշխան Հարունը իր հոր [սալիֆայություն] օրոք ամառային արչավանք կատարեց, մինչև որ իջավ Ծոցը [Կոստանդնուպոլսի⁸] և վերադարձավ հարյուր վաթսուներեք (782-783) թվականին:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՎԱԹՍՈՒՆՅՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ
(5 օգոստոս 783 — 23 հուլիս 784)

ԼՁ 439

Այդ տարում հռոմեաների հետ դերիների փոխանակում կատարվեց Արդ ալ-Համիդ իրն ալ-Դահհաքի ձեռքով:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՎԱԹՍՈՒՆՈՒԹ ԹՎԱԿԱՆ
(24 հուլիս 784 — 13 հուլիս 785)

ԼՁ 439

Այդ տարում Մահդի [սալիֆան]⁸ դրեց Ալի իրն Սուլայման իրն Ալիին հրամայելով վերակառուցել (կառուցել) Հադաս քաղաքը: Սա ուղարկեց Ալի ալ-Մուսայյիբ իրն Զուհայրին՝ հրամայելով վերակառուցել այն:

ՄԱՀԴԻԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՋՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԼՁ 441

Ջադիրա - Երր մեռավ Աբու Ջաաֆարը, նրա կառավարիչն էր Մուսա իրն Մուսաաբը, իսկ Մահդին նրան հեռացրեց և նշանակեց ալ-Մուսայյիբ իրն Զուհայրին: Ապա հանեց նրան ու նշանակեց Արդ ալ-Սամադ իրն Ալիին, ապա՝ ալ-Ֆադլ իրն Սալիհին, Ալի իրն Սուլայման իրն Ալիին, Ումբան իրն ալ-Մինհալին, Ալի իրն Սուլայմանին՝ Երկրորդ անգամ, Աբդ ալ-Մալիբ իրն Սալիհին՝ Երկու անգամ և Աբդալլահ իրն Սալիհին:

ԱՐԴ ԱԼ-ՍԱԼԱՄ ԱԼ-ՑԱՇԲԱՐԻԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԼՁ 443

Մահդիի խալիֆայության օրոք Արդ ալ-Սալամ իրն Հալիմ ալ-Ցաջբարին հարյուր վաթսուներեք տարեկանին ապստամբեց Բաջարմայում, եկավ Մծրին, ուր կառավարում էր Մինհալ իրն Ումրան իրն Կինան ալ-Քիլաբին Ջաաֆարիների տոհմից, որը հարկերի վերակացու էր: Նա (Արդ ալ-Սալամը) զորք ուղարկեց քսան հազարով, սակայն չկարողացավ գրավել: Ապա եկավ Ռաս ալ-Այն⁷⁹, ուր Յամիմ ցեղի մարդիկ դիմադրեցին նրան: Եկավ Ամիդ, ուր նրան դիմադրեց Իսա իրն Մուսա ալ-Խորասանին, և Արդ ալ-Ասլամի մարդիկ պարտվեցին: Սակայն նա ասաց՝ Ալլահը վկա ձեզանից վրեժ եմ առնելու, քանզի դուք անհավատ (քուֆի) մարդիկ եք, հարձակումից փախչում եք և չունեք բաղձնություն: Նրանք ետ եկան [Ամիդ] և Իսայի մարդիկ պարտվեցին ու Արդ ալ-Սալամը հարձակվեց, մենամարտեց և սպանեց նրան:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՑՈԹԱՆԱՍՈՒՆ ԹՎԱԿԱՆ

(3 Հուլիս 786 – 21 Հունիս 787)

ՄՈՒՍԱ [ԱԼ-ՀԱԴԻԻ] ՆՇԱՆԱԿԱԾ ԿԱՌԱՎԱՐԻՋՆԵՐԸ

ԼՁ 446

Ջազիրա – Այստեղ նշանակել էր Խորասանի բնակիչներից մի մարդու, որի, ըստ որդու, անունն (քունիա) էր Արու Հուրայրա և ասլա կառավարիչ դարձավ Իբրահիմ իրն Սալիհը:

ՀԱՐՈՒՆ ԱԼ-ՌԱՇԻԴԻ ԽԱԼԻՖԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԼՁ 448

Այդ տարում հռոմեացիները եկան դերիների փոխանակման համար:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՑՈԹԱՆԱՍՈՒՆՄԵԿ ԹՎԱԿԱՆ

(22 Հունիս 787 – 10 Հունիս 788)

Այդ տարում Սուլայման իրն Աբդալլահ ալ-Ասսամը արշավեց ու մտավ Ռումի երկիրը, ավար վերցրեց և ապահով վերադարձավ:

Այդ տարուս՝ Տարսոնր (Թարսուս) վերակառուցվեց Ֆարաջ ալ-Խիսիյի (Նևրքինու) ձեռքով:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՅՈԹԱՆԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ
(11 հունիս 788 – 30 մայիս 789)

Այդ տարուս Ջուֆար իրն Ասիմ ալ-Հիլալին ամառային արչավան-քի դուրս եկավ և իր որդուն՝ Աբդ ալ-Ադիդ իրն Ջուֆարին ուղարկեց [հարձակման]: Սա գնաց, մինչև որ հասավ Պիրամոս (Ջայհան) գետը, սակայն ցրտի պատճառով վերադարձավ:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՅՈԹԱՆԱՍՈՒՆԵՐԵՔ ԹՎԱԿԱՆ
(31 մայիս 789 – 19 մայիս 790)

ԼՋ 449

Այդ տարուս ամառային արչավանքի հրամանատարն էր Աբդ ալ-Մալիք իրն Սալիհ իրն Ալին:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՅՈԹԱՆԱՍՈՒՆՋՈՐՍ ԹՎԱԿԱՆ
(20 մայիս 790 – 9 մայիս 791)

Այդ տարուս նույնպես ուխտագնացությունը գլխավորեց հավա-տացելոց իշխան Հարուն ալ-Ռաշիդը: Ամառային արչավանք չեղավ, միայն թե Աբդ ալ-Մալիք իրն Սալիհը իր որդուն՝ Աբդ ալ-Ռահման իրն Աբդ ալ-Մալիք իրն Սալիհին ուղարկեց [հետախուզական արչավանքի], որը հասավ Ռիքար լեռնանցքը և գերևվարեց ու տնային կահկարասի բերեց:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՅՈԹԱՆԱՍՈՒՆՀԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ
(10 մայիս 791 – 27 ապրիլ 792)

Այդ տարուս Աբդ ալ-Մալիք իրն Սալիհը արչավեց Ռումի երկիրը և դա Իկրիթիայի արչավանքն էր սահմանային ամրությունների դոտու (Սուղուր) բռնակիչների դեմ: Նա հարձակվեց Սաֆսաֆի լեռնանցքից ու կոտորեց տասնինը հազար գլուխ [մա՞րդ] ու Հադասի լեռնանցքով վերադարձավ:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՑՈՔԱՆԱՍՈՒՆՎԵՑ ԹՎԱԿԱՆ
(28 ապրիլ 792 – 17 ապրիլ 793)

Այդ տարում ամառային արշավանք չի եղել: Արդ ալ-Մալիք իբն Սալիհ իբն Ալին գրեց Մուխալլագ իբն Ցադիդ իբն Օմար իբն Հուբայ-րային, Հրամայելով, որ առաջ խաղա դեպի Դաբաս, մինչև որ Հասնի Արդ ալ-Ռահման իբն Արդ ալ-Մալիք իբն Սալիհ: Արդ ալ-Ռահմանը Հասավ ու նվաճեց և զա երկար պատմություն ունի:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՑՈՔԱՆԱՍՈՒՆՑՈՒ ԹՎԱԿԱՆ
(18 ապրիլ 793 – 6 ապրիլ 794)

Էջ 450

Հարունը (խալիֆան) Արդալլահ իբն Սալիհ իբն Ալին ամառային արշավանքի ուղարկեց, իսկ Սուլայման իբն Ռաշիդ ալ-Սակաֆին՝ ձմեռային արշավանքի: Արդալլահը ողջ առողջ վերադարձավ: Սաս-տիկ ձմեռը նեղեց Սուլայմանին և նրա ղինակիցներին ոմանը ըմբոս-տացան, ոմանք մեռան, իսկ [մնացածները] Հասան Մալաթիա:

Այդ տարում Ցասար իբն Սակլաբը արշավեց Մամստիայի բնա-կիչների դեմ: Նա Սաֆսաֆից Հարձակվեց, ապա Հասավ Տիանա (Թուանա), Հետո վերադարձավ ու իջավ Մարջ ալ-Շահա, ավար վերցրեց և ողջ վերադարձավ:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՈՒԹՍՈՒՆ ԹՎԱԿԱՆ
(16 մարտ 796 – 4 մարտ 797)

**ՎԱԼԻԴ ԻԲՆ ԹԱՐԻՖ ԱԼ-ՇԱՐԻԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ
ՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Էջ 451-452

Այդ տարում Ցադիդ իբն Մադիադն սպանեց Ցադիդ իբն Թարիֆ ալ-Շարիին Ջադիրայի երկրում:

Վալիդ իբն Թարիֆը Տադլիբ ցեղին պատկանող Հայ իբն Ամր տոհմից էր, որոնց կոչում էին շան ատամներ (ադրաս ալ-քիլար): Նա եփրատի ափին երևսուն Հոգով ապստամբեց, զնաց Ռաս ալ-Այն և Հանդիպեց մի բասրացի մարդու, կոչված Ամր իբն Մանսուր, որը վաճառական էր և իր Հետ կար մի քրիստոնյա, կոչված Անասաս (Նասթաս): Նա Հանդիպեց նրանց Ռաս Այնի մոտակայքում, սպանեց Ամր իբն Մանսուրին, վերցրեց նրա ունեցվածքը, իսկ քրիստոնյային բաց թողեց:

Ասյա եկավ Ռաա ալ-Այն, ուր կրակ գցեց, սակայն չկարողացավ պարսպից ներս մտնել: Եկավ Բաարրայա, որը Մծրինի դավառում է և այնտեղ Տալլ Արու-յ-Ջաուդայի մոտ հանդրակեց Բիդարին, որը Տաղլիի ցեղից էր: Բիդարը ընդհարման մեջ պարտվեց, նրա մարդկանցից ոմանք սպանվեցին, իսկ նա դնաց Մծրին: Ապա Վալիդը եկավ Դարա և քսան հաղարով [ղիրհնմո՞ւ] վաճառեց (փրկադին լսոավ) Դարան: Եկավ Ամիդ և նրա համար էլ իսմատ իրն իսամից ու նրա տոհմից (սուլ ռայտ) ստանալով քսան հաղար [ղիրհնմո՞ւ] եկավ Նվրկերու (Մալլաֆարիկին) քսան հաղար մարդկանցով: Ապա անցավ Սարրաթթ⁸⁰, և սա մի ղետ է (ձոր, վադի), որը հոսում է Հայաստանից: Նա անցավ ղետը ղեպի Արդ (Արդան) և այնտեղ կանգ առավ ու նրանք (րնակիչները) քսան հաղարով փրկագնեցին քաղաքը: Նա սպանեց այստեղի րնակիչներից մի երեկի մարդու, Շայրան ցեղից, որը կոչվում էր Մուուս: Ապա եկավ Ուլաթթ⁸¹ (Ուիլաթ), որը քսան օր ուղաչարեց և նրանք (րնակիչները) իրենց անձերը փրկագնեցին երեսուտ հաղարով [ղիրհնմո՞ւ]: Ծարժվեց ղեպի Ատրպատական, ապա եկավ Հուլուան և այնտեղ ղտավ Յահիա ալ-Հարաչիին, որին հաղթեց ու ղինակիցներին կոտորեց: Հասավ Հաուլայա, Հետո ալ-Սուգկանիլլա, անցավ Տիդրիսի արևմտյան լսփր, եկավ Բալադ և նրանք (րնակիչները) քաղաքը փրկագնեցին հարյուր հաղարով:

Ապա դնաց Մծրին, ուր կային Իրրահիմ իրն Ուաղիմն ու Բիդարը Տաղլիի ցեղի մարդկանց հետ: Առաջ խաղաց Վալիդը ու կանգնեց մի ըլրի վրա՝ Հոռոմների դռան (Բար ալ-Ռում) դիմաց: Նա քաղաքի սլարսպի մի ճեղքվածքից, որի գոյությունը [րնակիչները] չէին նկատել, մտավ քաղաք: Իրրահիմ իրն Ուաղիմը և Բիդարը դուրս եկան Հոռոմների դռնից: Վալիդը հետապնդեց նրանց և, հասնելով Իրրահիմի ետեից, սպանեց նրան հարյուր յոթանասուներե թվականի Զու-լ-Հիջլա ամսին (26 փետրվար – 26 մարտ 795) չորեքշաբթի օրը: Սրան սպանեց մի սեամորթ, որի անունն էր Աբու-լ-Հավարի: Նրա գլուխն ու մորուքը լվացին, դրեցին մի նիղակի ծայրին, երկու օր [ցուցադրեցին], ապա ուղարկեցին Բառիյա:

Վալիդը հինգ օր կողոպտեց Մծրինը և հինգ հազար մարդ կոտորեց, ավարի տալով շատ ունեցվածք ու գրաստ: Նա բռնեց ալ-Մուաֆի իբն Սաֆուանին, որը Բիդարի բարեկամներից էր ու սպանեց նրան: Նրա (Վալիդի) մոտ եկավ Ջաաֆար իրն Աբդալլահ իբն Հաչիմ ալ-Տաղլիին ու նրանից գնեց քաղաքը Հիսուն հազարով:

Սակայն նրա (Վալիդի) ղեմ դուրս եկավ Յաղիդ իբն Մազիադը և սպանեց նրան Բառիյայում:

ԲԱՍԻՐԻ, ՍԱՀՍԱՀԻ ՈՒ ՖԱԴԻԼ ԻՐՆ ԱՐՈՒ ՍԱԻԴԻ ԱՊՍՏԱՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԼՂ 453-454

Տամիմ ցեղից մի մարդ, Բասիր անունով, ապստամբեց և երկու ամիս մնաց, մինչև որ Արու Հուրայրան նրան սպանեց:

Ապա ապստամբեց Աահսահ ալ-Շայբանին և նրան սպանեցին Բիդարն ու Դաուդ իրն Իսմայիլը:

Ապստամբեց նաև Ֆադիլ իրն Աբու Սաիդը, Ռադանից, և նա Շայբան ցեղի պետն էր: Նա քսան ձիավորներով ապստամբեց ու եկավ Ջազիրա և նրա հետ հաշտություն կնքեցին Հարյուր Հազարով ու ոչ ոք չսպանվեց: Ապա նա եկավ Բալադ Նուման, Մծրինից հինգ փարսախ այն կողմ, ուր տասներկու հազար մարդ կոտորեց Տաղլիր ցեղից: Նա եկավ Մծրին հինգ հարյուրով ու կանդ առավ դռան առջև: Նրա մարդիկ մտան քաղաք և մարդկանց դուրս բերեցին Հոռոմների դռնից և նա ասաց՝ վաճառեցեք դրանց: Նա տվեց երկու դիրհև և ոչ ոք չպատասխանեց, զցեց ևս երկու դիրհև և նրանց քաղաք վերադարձրեց:

Ապա եկավ Դարա և նրանց հետ հաշտություն կնքեց հինգ հազարով [դիրհևով]: Եկավ Ամիդ ու հաշտություն կնքեց քսան հազարով: Անցավ [Եփրատը], եկավ Նփրկերտ (Մայաֆարիկին) և հաշտություն կնքեց տաս հազարով: Եկավ Արզն ու քսան զիշեր մնաց և հաշտություն կնքեց քսան հազարով: Եկավ Ուլաթ ու մի քանի օր մնաց, ապա վերադարձավ Մծրին երկու հազարով: Մուամմար իրն Բսա ալ-Աբդին նրա դեմ ուղարկեց Ղանմ ցեղից մի մարդու տասներկու հազարով: Ֆադիլը եկավ Մոսոն, Ապա Ջար, Մուամմարը նրա ետևից հասավ Ջարի մոտ և Մուամմարը պարտվեց: Սակայն նրա մարդիկ կրկին հարձակվեցին և Ֆադիլին ու ղինակիցներին դետին տապալելով սպանեցին:

ՋԱՐԱՇԱ ԻՐՆ ՇԱՅԲԱՆԻ ԱՊՍՏԱՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԼՂ 454-455

Ասել է Աբու-լ-Հասանը, լսելով Ալի իրն Սուլայմից, թե Ջարաշա իրն Շայբանը հարյուր յոթանասունինը թվականին (795/796) ապստամբեց և եկավ Սավադ (Ստորին Միջագետք), ապա Բանդանիջին և այնտեղ սպանեց Օմար իրն Ումբան իրն Ջամիլ ալ-Ֆադարիին [.....]

Ապա նա եկավ Սինդարադ և իր մարդկանց ուղարկեց Նիհավան-
դի ու Համադանի կողմերը, որպեսզի նրանցից հարկեր հավաքեն:
Ֆադլ իրն Յահիսն նրա դեմ ուղարկեց Իրրահիմ իրն Ջիրբիլին և Երկու
հաղարով և հանձնարարեց, որ Ֆիթր (Թաթալսման) տոնի օրը
հարձակվի: Սա եկավ ու հասավ Սահ, ապա դիմեց Ջարաշայի դեմ և
Ջարաշան հարյուր ութսուն մարդկանցով բախվեց նրա հետ, իր մոտ
ունենալով Արու Սուրը, որը Հայաստանի բնակիչներից էր: Նրանք
սաստիկ սլատերսողմ ունեցան [...]

Ջարաշան սպանվեց քնած վիճակում ու նրա հետ կոտորվեցին
նաև նրա տասներեք զինակիցները և Իրրահիմը լսելով նրա մահը,
վերադարձավ Հիտ:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՈՒԹՍՈՒՆՉՈՐՍ ԹՎԱԿԱՆ

(1 փետրվար 800 — 19 հունվար 801)

ԼՋ 457

Արյալյահ իրն Սալիհը Ռումի և Երկիրը արշավանքի ուղարկեց
Ահմադ իրն Հարուն ալ-Շայբանիին և նա ավարով ողջ վերադարձավ:

Այդ տարում հավատացելոց իշխան Հարունը Սալիհ իրն Բայհասի
ալ-Գիլարիին ուղարկեց Ռումի թաղուհի Կիսսայի⁸², ասվում է նաև
Ղիսսայի (Ալուսթա) մոտ՝ գերիների փոխանակման համար:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՈՒԹՍՈՒՆՀԻՆԳ ԹՎԱԿԱՆ

(20 հունվար 801 — 9 հունվար 802)

Այդ տարում չեղավ ամառային արշավանք [ղևալի Ռում]:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՈՒԹՍՈՒՆՑՈԹ ԹՎԱԿԱՆ

(30 դեկտեմբեր 802 — 19 դեկտեմբեր 803)

ԼՋ 458

Այդ տարում հավատացելոց իշխան Հարունը իր որդուն՝ ալ-Կասի-
մին ամառային արշավանքի ուղարկեց, նրա հետ առաքելով Աբդ ալ-
Մալիք իբն Սալիհին և Սահմանային ամրությունների գոտու (Սու-
դուր) ռազմիկներին (մարդկանց): Նա մտավ Սաֆսաֆի լեռնանցքը,
մինչև որ հասավ Կուռա: Նիկեփորը (Նիկիֆուր)⁸³ նրա մոտ մարդ
ուղարկեց առաջարկելով, որ Լիթն հեռանա, ինքը նրան ևրեք հարյուր
քսան մահմեդական զորի կտա: Այդպես էլ արեց և նա (Կասիմը)
հեռացավ:

ՀԱՐՑՈՒՐ ՈՒԹՍՈՒՆԻՆԸ ԹՎԱԿԱՆ
(8 դեկտեմբեր 804 – 26 նոյեմբեր 805)

ԼՂ 458

Այդ տարում [Ռումի] բռնակալը (թաղիա) արչավեց Անարդարա⁸⁴ (Այն Ջարբա), Քանիսա ալ-Սաուդա⁸⁵ (Սև Լեկեղեցի) և Ադանա:

ՀԱՐՑՈՒՐ ԻՆՆՍՈՒՆ ԹՎԱԿԱՆ
(27 նոյեմբեր 805 – 16 նոյեմբեր 806)

ԼՂ 459

Այդ տարում հավատացելոց իշխան [Հարունը] արչավեց Ռումի Լրկիրը և իր զորավարներին ցրեց տարբեր ուղղություներով:

Հավատացելոց իշխանը կանգ առավ Տիանայում (Թուանա), իսկ [Ռումի] բռնակալը առաջարկեց նրան հեռանալ՝ խոստանալով դրամական գումար: Նա (Հարունը) մերժեց ու պահանջեց միայն գերիների ազատ արձակում, դլխահարկի (ջիդիա) վճարում իր (կայսեր) գլխի ու որդու գլխի համար: Եվ նա (կայսրը) Լրեսուն հազար զինար (ոսկեղրամ) գլխահարկ առաքեց:

ՀԱՐՑՈՒՐ ԻՆՆՍՈՒՆԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ
(6 նոյեմբեր 807 – 24 հոկտեմբեր 808)

ԼՂ 460

Այդ տարում խուռամիները ապստամբեցին Զիբալ խահանգում և հավատացելոց իշխան Հարունը արչավանքի ուղարկեց խուռամյան իրն խաղիմին, որը կոտորեց ու գերեվարեց:

ՀԱՎԱՏԱՑԵԼՈՑ ԻՇԽԱՆ [ՀԱՐՈՒՆԻ] ԿԱՌԱՎԱՐԻՋՆԵՐԸ

ԼՂ 463

Ջազիրա - Հարունի կողմից նշանակված կառավարիչներն էին՝ Մուհամմադ իբն Նալիդ իբն Բարմաք, Մուհամմադ իբն Իրրահիմ, խուռամյան իբն Նաղիմ, Ցազիդ իբն Մադիադ, Սուլայման իբն Աբու Ջաաֆար և Մուհամմադ իբն Ջամիլ: խուռամյան իբն Նաղիմը Լրկորդ կառավարչության շրջան ունեցավ մինչև Հարունի մահը:

ԵՐԿՈՒ ՀԱՐՑՈՒՐ ՏԱՄՆՋՈՐՍ ԹՎԱԿԱՆ
(11 մարտ 829 – 27 փետրվար 830)

ԼՋ 474

Այդ տարում խուռամիների կողմից սպանվեց իբն Հուժայդ ալ-Թուսին, որը [սալիֆայի] ղորքի Հրամանատարն էր:

ԵՐԿՈՒ ՀԱՐՑՈՒՐ ՏԱՄՆԻՆԸ ԹՎԱԿԱՆ
(16 հունվար 834 – 4 հունվար 835)

ԼՋ 476

Այդ տարում ծաթերը⁸⁶ (ալ-դութթ) ղուրս բերվեցին ԲաթիՀայից Բաղդադ Ուջայֆի ձեռքով:

ԵՐԿՈՒ ՀԱՐՑՈՒՐ ՔՍԱՆ ԹՎԱԿԱՆ
(5 հունվար – 25 դեկտեմբեր 835)

Այդ տարում Հասան իբն Մուսաարը արշավեց Ռումի Լրկիրը, սակայն պարտվեց, փախուստի մատնվեց ու նրա ամբողջ ղորքը գերի բռնեց:

ԵՐԿՈՒ ՀԱՐՑՈՒՐ ՔՍԱՆԵՐԿՈՒ ԹՎԱԿԱՆ
(14 դեկտեմբեր 836 – 2 դեկտեմբեր 837)

ԼՋ 477

Այդ տարում տեղի ունեցավ Աֆշինի ճակատամարտը անհավատ (քաֆիր) Բաբեկի հետ, որին նա հաղթեց ու սպանեց իր Լրկրում: Նրա ղորքը գերի վերցրեց և ղուրս բերեց նրա Լրկրում Լղաժ բոլոր մահմեդական գերիներին: Բաբեկը փախավ, իսկ նա (Աֆշինը) գերի բռնեց նրան և հաղթանակի մասին գրեց Հավատացելոց իշխանին:

ԵՐԿՈՒ ՀԱՐՑՈՒՐ ՔՍԱՆԵՐԵՔ ԹՎԱԿԱՆ
(3 դեկտեմբեր 837 – 22 նոյեմբեր 838)

ԼՋ 477

Երկու Հարյուր քսաներեք թվականին Հավատացելոց իշխան Աբու

Իսհակ ալ-Մուտասսիս Բիլլահը մեծ բազմությամբ ներխուժեց Ռումի երկիրը: Աֆշին Հայդար իրն Քաուսը եկավ ու բախվեց [Ռումի] ղոնակալի հետ մի վայրում. որը կոչվում է Լուրլա՝ նրանից երկու մղոն հեռավորության վրա: Նա (Աֆշինը) պարտության մատնեց նրան ու կոտորեց նրա զինակիցներից չորս հազար հոգու:

Հավատացելոց իշխանը գնաց ու պաշարեց Ամորիոնը (Ամմուրիյա): Աֆշինը հասավ նրա ետևից և հավատացելոց իշխանը բռնի ուժով գրավեց այն երեքչարթի օրը Ռամադան ամսից տասներեք օր մնացած (12 օգոստոս 838): Նա մեծ կոստորած սարքեց և մեծ թվով գերեզմանեց, քաղաքը կործանեց ու ավերեց: Մինչ այդ, զեռ Ամորիոն չհասած, հավատացելոց իշխանը քանդել էր իր անցած բոլոր գյուղերը և հողմները ամեն կողմ փախել էին:

Այդ տարում կործանվեց Անկարան, ապա հավատացելոց իշխանը վերադարձավ չարաթ օրը, Ռամադան ամսից ինն օր մնացած (16 օգոստոս 838): Նա չորս հազար հոգու գլխատել տվեց և այսպես իր ընթացքի ժամանակ անընդհատ կոտորում էր գերիներին ու վառում ամեն ինչ, մինչև որ հասավ իսլամի երկիրը:

Այդ տարում հավատացելոց իշխանը գերի վերցնելով անհավատ Բաբեկին, հրամայեց կտրել ձեռքերն ու ոտքերը, ապա գլխատել տվեց ու խաչեց նրան: Դա կատարվեց երկու հարյուր քսաներեք թվականի Սաֆար ամսին (2-30 հունվար 838):

ԵՐԿՈՒ ՀԱՐՑՈՒՐ ԵՐԵՍՈՒՆՄԵԿ ԹՎԱԿԱՆ

(7 սեպտեմբեր 845 — 27 օգոստոս 846)

Էջ 480

Այդ տարում գերիների փոխանակում եղավ Ռումի երկրում: Այդ [արարողություն] ղեկավարն էր Ահմադ իրն Սաիդ իրն Մուսլիմ ալ-Բահիլին: Մահմեդականներից մոտավորապես չորս հազար վեց հարյուր մարդ, նույնքան էլ կանայք ու երեխաներ փոխանակվեցին: